

R

RAADSEL (Fr.: *riedling*). Ook het Fr.'*R.*, merendeels Fr.-talig, is een uiting van volkspoëzie, al geven volwassenen elkaar niet meer als in de *Skearwinkel fan Joutebaes* uit de Rimmen* en Teltsjes *R.s* op.

Er zijn echte *boeren-R.s* bij, zoals: 'Hwat leger it wurdt, hwat heger it wurdt; hoe foller it wurdt, hoe leger it wurdt', waarmee resp. bedoeld worden: de uier, de melk in de emmer, de emmer, de uier. Dit is eigenlijk een plaag-*R.* Het beschrijvende *R.* is het mooist en wrsch. het oudst. De sterren worden er een pot met kolen, sneeuwvlokken duiven die over het land wemelen; de tanden zijn witte koeien met een rode stier (de tong) erbij; personificatie is hierbij een wezenstrek. Het verhalend *R.* heeft soms de vorm van een dialoog, zo vraagt de ketel aan het uit de pomp komende water: 'Dribbel drabbel dribbelgat, hwer komstû fandinne? — Ut 'e ierde, swart forbande tsjettelkop.'

Het *R.* handelt vaak overreeds verouderde voorwerpen en gebruiken. Een Fr. *R.*-verzameling is nog niet aangelegd.

Zie: I.H. XX (1938), 226-228, 248-251, 311-313.

RAARD (Fr.: *Raerd*; werd*-naam). Dorp (286 inw.) in het westen van Westdongeradeel. Herv. en geref. kerk. W. van het dorp de buurschap Kleffens, stamoord van het geslacht van de naam.

RAARDERZIJL z Groendijksterzijl.

RADBODUS, bisschop van Utrecht (Z.W.-Frankrijk 850—Ootmarsum 917). Heet van moederszijde af te stammen van koning Redbad*. Verplaatst om de Noormannen de bisschopszetel naar Deventer. Bevordert liturgische zang, schrijft o.a. volledig officie voor Sint Martinus.

Zie: J. Kronenburg, Neêrlands heiligen in de M.E. I (Amsterdam 1899), 89-113; Ned. Aren. voor Kerkgesch. XXXVIII (1951), 129-141.

RADBOUD, z Redbad.

RADE, **Abraham van den**, drukker-boekverkoper te Lwd. (1603-22). Stadsdrukker, zoon van Gilles v. d. *R.* Opgevolgd door Cl. Fonteyne*.

RADE, **Gilles van den** (Aegidius Radaeus), drukkerboekverkoper te Franeker (1586-1611). Eerste en grootste academiedrukker* (ook Statendrukker). Kwam uit Antwerpen, waar hij op Plantijns drukkerij en ook zelfstandig had gewerkt. Zijn werk behoort tot het beste van die tijd. *R.* had een mooi drukkersmerk*. Zijn zoon Abraham en kleinzoons Jan en Pieter trachtten in Lwd. de traditie voort te zetten, zonder veel succes.

Zie: Het Grafisch Museum VIII, nr. 3, en Franeker Cour. (1941); Leeuw. Cour. (11.12.1954).

RADIO-UITZENDINGEN, Friese. K.R.O., N.C.R.V., V.A.R.A. brengen op gezette tijden in hun streekuitzendingen een programma voor of over Frl., meest in het Fries. Dit gebeurde het eerst in 1926 door de N.C.R.V., verzorgd door Y. Kuipers te IJlst. Na de oprichting van de R.O.N. (1945) kwam het tot geregelde Fr. uitzendingen voor het gebied zelf. Men streeft naar een eigen Fr. Omroep met een dagelijks programma. Hiertoe bestaat sinds de oorlog een actiecomité, z Regionale Omroep Noord.

RADSMA, Tjeerd, theoloog (Harlingen 19.1.1772—Aalten 4.12.1839). Predikant te Hempens c.a. (1797-1817) en te Aalten. Schreef godsdienstige werken.

Zie: N.B.W. II, 995.

RADSMA, Tjeerds Jacobs, uurwerkmaker († Harlingen 1790). Kwam 1731 van Amsterdam. Werk: gangklok stadhuis Harlingen.

Zie: Ottema, Gesch. Uurwerkmakersk., 24; M. Rooseboom, Bijdrage, 116.

RADIJS. Geslacht van predikanten (sedert 1581?) en juristen (substituut-procureur-generaal, advocaten, notarissen). In de 18de eeuw ook in de magistratuur te Lwd. Sedert 19de eeuw in Drente.

Zie: Romein, Naamlijst; hs. geneal. op Gem. Arch. Lwd.

RAK. Een recht stuk weg of recht stuk in een bochtig vaarwater, daardoor lastig voor de scheepvaart. 'It rak fan ûngemak' bij Irnsum. Er zijn talloze *R.en* in Frl.

Zie: Fr, Plaknammen I, 68-69; Moerman, 187.

RAKET (Fr.: idem). Plant. Zeer algemeen. Op ruige plaatsen. *Zes-R.*, op de eilanden en langs de kust; na de afsluiting in het zuiden misschien verdwenen. *Zand-R.* veel op open grasgronden op zand. *Schijn-R.* en enkele andere soorten *R.* op adventiefterreinen.

RANGORDE, Sociale. De graadmeter voor het maatschappelijk 'aanzien' was vroeger in Frl. het behoren tot bepaalde standen*, doch is sinds ca. 1800 vervangen door een vaag burgerlijk respect, dat berust op waardering naar bezit, bedrijfsprestaties, ambt e.d.

Classificatie naar persoon en afkomst speelt hier tussendoor: 'hy mei nou dûmny wêze, mar hy is mar ien fan dy en dy...'; en wrsch. helpt dit de traditionele term 'stand' handhaven voor de plaatsen in de *R.* De *R.* is niet overal duidelijk, deels door de toegenomen mobiliteit en deels doordat ze vanuit drie standpunten wordt beoordeeld (van boven, van gelijke hoogte en van beneden). Evenmin is de *R.* overal in Frl. uniform. Het volgende schema generaliseert dan ook: *in de steden* is het ongeveer: 1. gegoede burgerij, 2. oude en nieuwe middenstand, 3. geschoolde arbeiders, 4. ongeschoolde arbeiders (met een ondefinieerbare aanhang); in de dorpen *op de Klei*: 1. grote boeren, 2. 'notabelen', 3. overige boeren en oude middenstand, 4. arbeiders; in de dorpen *in de Wouden* (afgezien van de 'moeilijke' arbeidersdorpen*): 1. adel*, 2. 'notabelen', 3. grotere boeren en oude middenstand, 4. kleine boeren en arbeiders. Voor het

sluiten van een huwelijk geeft men zich nog wel eens rekenschap van de *R.*; op de Klei meer dan in de Wouden, z Boer (in de literatuur), Meester, Predikant.

RANOOU, Willem van, medicus-dichter (Brielle ca. 1670—Amsterdam 1724). Geneesheer te Winsum, inspecteur der burse* te Franeker, burgemeester aldaar en monstercommissaris van Frl. Schreef medische boeken en vele gelegenheidsgedichten. Nagelaten gedichten verschenen 1731.

Zie: N.B.W. X, 778.

RANSUIL (Fr.: *hoam-*, *katûle*). Vogel. Vrij veel voorkomend, ook in steden. In de winter gemeenschappelijk de dag in bomen doorbrengend, soms grote gezelschappen.

RASK, Rasmus Kristian, Deens taalgeleerde (Braendekilde, bij Odense, 22.11.1787-Kopenhagen 14.11.1832).

Schreef: *Frisisk Sproglærae udarbejdet efter samme Plan som den islandske og angelsaksiske* (København 1825, Nederlandse vertaling van M. Hettema 1832). *R.* correspondeerde vooral over Fr. taalkundige zaken met R. Posthumus*, J. H. Halbertsma* en M. de Haan Hettema*.

Zie: Fritz Braun, Briefe von R. Rask an J. H. Halbertsma, mit einem nordfriesischen Glossar von R. Rask (Jena 1927); L. Hjelmslev, Breve fra og til Rasmus Rask II (København 1941), 236-243; *Miscellanea Gessleriana* (Antwerpen 1948), 1197-1203; B. XVI(1954), I e.v.

RASKET. Verdwenen jongensspel. Een kort rond stokje ('keutel') werd op een, liefst eikehouten, bordje met handvat ('*R.*-boerd') gewipt, daarmee eerst even omhooggeworpen, krachtig weggeslagen en door een ander opgevangen en teruggeslagen. Het spel heette *rasketsje* (ook: *roskerje*, *roasterje*, *marotsboartsje*, *pinkerspel*).

Zie: W. Dijkstra, Uit Frl.s Volksleven I (1895), 226-227; S. M v. d. Galiën, Hwet wy as bern boarten (1938), 38.

RASSENKUNDE, z Antropologie, Herkomst, Volkskarakter.

RATALLER. Ambtenarengeslacht, met de Saksen naar Frl. gekomen. Bekend zijn Johannes *R.*, zijn broer Philip, grietman van Het Bildt, George (1528-81), raadsheer te Mechelen, president Hof van Utrecht en klassiek filoloog.

Zie: Ned. Leeuw VI (1888), 31, 51; Nav. LXI (1912), 307, 561; N.B.W. II, 1163.

—, **Johannes**. Bekleedde hier 1501-30 hoge functies (rentmeester der domeinen, raadsheer in het Fr. Hof, grietman van Het Bildt). In 1551 overleden.

Zie: N.B.W. 11, 1164 (met lit.); Nav. LXI (1912), 310-316; LXII (1913), 28.

RATELAAR (Fr.: *rinkelbel*). Plant. In het oosten is grote *R.* algemeen op vochtig terrein; gaat door ontginning achteruit. Kleine *R.* op het vasteland minder algemeen; wel op de eilanden.

RATELBAND, Johannes, theoloog (Amsterdam 5.2.1715—Franeker 15.6.1793). Predikant en

bekend redenaar te Lwd. (1748-65), hoogl. te Franeker (1765-91). Tegenstander van G. Th. de Cock*.

Zie: Boeles I, 2de dl., 550-554; N.B.W. V, 564-565.

RATEL WACHT (Fr.: *rattelwacht*). In de grote plaatsen deden tot in de 19de eeuw 's nachts twee *R.en* een vaste ommegang. Met hun ratel gaven zij de uren aan. Vele *R.*-nieuwjaarswensen uit 18de en 19de eeuw zijn bewaard.

RATSMA, Janneke (Grouw 11.6.1896-). Onderwijzeres te Enschede, werkt mee aan Fr. tijdschriften. Schreef: *Fr. Mearkesboek* (1924).

RATTELWACHT, De. Illegaal Fr. literair tijdschrift waarvan één nummer verscheen (juli 1944); redactie: F. Schurer*, voortgezet in 'De Tsjerne*'.
RATTEN, z Muizen, Bruine rat, Zwarte rat.

RATTENKLOOSTER (Fr.: *rattekleaster*). Grote langwerpige ratteval met een aantal cellen, in ieder waarvan een rat kan worden gevangen. Vroeger veel op graanzolders. Ook spottend voor: oud huis.

RAUWERD (Fr.: *Raerd*; werd*-naarn). Terpdoorp, hoofdplaats van Rauwerderhem (572 inw., van wie een deel te Flansum). Herv. kerk. Openb. lagere school. Veeteelt. Bij de bedijking van de Rauwerderhem werd *R.* opgenomen in de N. Hemdijk langs de Moezel. In de 15de eeuw leed *R.*, gelegen aan de weg Sneek-Oostergo, veel van bezetting en belegering. De grietmannen van Rauwerderhem woonden op de nu verdwenen Jongema*-state; het bijbehorende 'Raerderbos' is natuurmonument.

Zie: Hepkema Memories, 307; Leeuw. Cour. (6.12.1947); Repert., 206.

RAUWERDA, Anne, landbouwleraar (Rauwerd 15.3.1859-Lwd. 6.2.1945). Eerst op verschillende plaatsen onderwijzer, daarna rijkslandbouwleraar (1897-1924). Schreef tot 28.12.1940 2285 wekelijkse landbouwkronieken in de 'Leeuw. Cour.' Bevorderde de modernisering van de Fr. landbouw. Schreef boeken op dit gebied.

Zie: Leeuw. Cour. (1.6.1935; 13.3.1939; 28.12.1940; 15.3.1950).

RAUWERDERHEM (Fr.: *Raerderhim*, de hem* van Rauwerd). Gem. in het midden, waartoe behalve de hoofdplaats Rauwerd behoren de dorpen Deersum, Irnsum, Poppingawier, Sibrandaburen en Terzool. WAPEN. Van keel, beladen met een zilveren dwarsbalk, waaroverheen twee sleutels van goud, gekruist als een sint-andrieskruis. Het schild gedekt met een gouden kroon. → Grietenij wapens.

BEVOLKING. In 1714 1200 inw.; in 1796 1477; in 1848 2382; in 1900 2825; op 1.1.1958 2680. Toeneming dus tot 1900 door intensivering van de veeteelt, daarna een lichte afnemning door o.a. vergroting der bedrijven en mechanisatie. De industrie is beperkt tot een belangrijke zuivelfabriek in Sibrandaburen.

TAAL. Van de 336 onderzochte kinderen bleek 99

pct. Fr.-sprekend te zijn.

KERKELIJKE EN POLITIEKE SITUATIE. Ned. herv. 41,5 pct., geref. 13,9, r.k. (vrijwel allen te Irnsum) 12,8, doopsgez. 6,8, geen kerkgenootschap 24,6 pct. Tweede Kamer 1956: P.v.d.A. 55 pct., C.H.U. 6,8, K.V.P. 13,5, A.R.P. 10,5, V.V.D. 12,4, C.P.N. 0,5 pct. Zeven zetels in de raad: P.v.d.A. 3, C.H.U. en K.V.P. elk 1, V.V.D. 2 (1958).

OPPERVLAKTE. *R.* heeft een opp. van 3336 ha. De grootste afstanden, N.-Z. van N. van Rauwerd tot Sibrandabuursterzijl, O.-W. van Oude Schouw tot Speers zijn beide ca. 7 km.

GRENZEN. De zuidgrens is grotendeels de Sjaerdasloot (nu een onbetekenende sloot), de westgrens loopt door de oude Middelzee langs de Zwette tot W. van Roordahuizum, de noord- en noordoostgrens loopt naar en langs de Moezel, de oostgrens langs de Boorn en de Nieuwe Wetering naar het Snekermeer. *R.* grenst aan Baarderadeel, Wymbritseradeel, Doniawerstal, Utingeradeel en Idaarderadeel.

HOOGTE VAN DE BODEM EN AFWATERING. De Nieuwlanden N. van Rauwerd liggen + N.A.P. Het Deersumer Nieuwland ca. — 0,2 m. De streek tussen Middelzeedijk (vrijwel de straatweg Sneek-Lwd.) en de 'Lege Geaën' tussen — 0,1 en — 0,5 m. Het O. deel van *R.* tussen — 0,3 en — 0,8 m. Het waterschap 'De Sneker Oudvaart' waartoe *R.* grotendeels behoort, watert noordoostwaarts af naar de Boorn, oostwaarts naar het Snekermeer, zuidwaarts langs de Sneker Oudvaart naar 'De Domp' in de Groene dijk, d.w.z. naar de Houkesloot. Hemdijken beschermden het gebied naar de meren van het Lage Midden. Niet de hele waterstaatkundige eenheid *R.* ligt in deze gem.; het Z. deel van de Hem, de zgn. Snitser Fiifgea, behoort tot Wymbritseradeel.

BODEM. 5 à 10 m diep liggen pleistocene zanden, in het westen soms marien, in het oosten dekzand*. Het hierop rustende veenpakket is in de Middelzee geheel, langs de Moezel grotendeels verdwenen. In de Middelzee kwamen hier zandige zeeafzettingen voor in de plaats. Aan de opp. ligt een zeekleilaag (veelal knipklei*), enkele meters dik in het westen en noorden, uitwiggend tot decimeters in het zuidoosten.

BODEMGEBRUIK. Van de cultuurgrond is 99,8 pct. weiland. Veeteelt en -fokkerij. Verkaveling volgens bloktype bij de dorpen, op de lagere gronden ook strokenverkaveling. Tamelijk veel grotere bedrijven, maar sterke versnippering. Ruilverkaveling aangevraagd voor 'Sneker Oudvaart'.

GESCHIEDENIS. *R.* is een deel van het O. oeverland van de Middelzee en van de Z. 'oeverwal' van de Boorn-Moezel. Zo is een naar het zuidoosten in dikte afnemende kleilaag afgezet op veen. Op deze veenbodem vond wrsch. al vroeg bewoning plaats; de stijgende zee dwong de mensen later terpen te bouwen. We vinden deze langs Boorn en Moezel (Irnsum, Yntehûs en Rauwerd), langs de Middelzee (Deersum) en in een streek van Rauwerd naar Offingawier ('Lege Geaën'). Uit Flansum is een mantelspeld (eerste eeuw v.C.) afkomstig. Angelsaksisch aardewerk is gevonden in een terp bij Irnsum. Een Merovingische munt (?de eeuw)

weer uit Flansum. Na 1000 is de Middelzeedijk aangelegd; de Hemdijk aan de oostzijde, de Groene dijk, is uit de 12de eeuw. Twisten tussen Schieringers en Vetkopers, niet te scheiden van de inmenging door vreemden, teisterden ook *R.* De ligging tussen Sneek, Lwd. en O.-Frl. was daarbij belangrijk.

De geschiedenis na 1600 is die van het agrarisch bedrijf; veeteelt en veefokkerij zijn het voornaamste middel van bestaan; ontvolking, herverkaveling als weg tot rationalisatie zijn in *R.* actuele problemen.

G., C. D.

Zie: Hepkema Memories, 236; Reg. Leeuw, Cour., 56; Repert., 206-207

RAUWERDERHEM. Oude polder tot waterkering bij doorbraak der Zuiderzeedijken. Grensde W. aan de Scherhem*, ten noorden beschermd door de Middelzee- en Boornedijk 'Nieuweklooster—Rauwerd— Oudeschouw', ten zuiden door de Groenedijk en (bij Oudeschouw) de Herenburg.

Afwatering vond plaats door de Groenedijksterzijl bij Sneek en de dorpszijlen van Offingawier, Goïnga, Gauw, Sibrandaburen, Terzool en Abbingawier; ook bij Rauwerd lag een uitwateringssluis. Na de verhoging der zeedijken had de *R.* geen betekenis meer voor noodwaterkering; het vak van de Groenedijk Z. van Sibrandaburen heeft echter - na verbetering door de prov. en na aanleg van de Nieuwe Slachte - gediend tegen opwaaiing* van de Fr. boezem*.

RAVENSWOUD. Streekdorp (602 inw.), vroeger onder Appelscha (Ooststellingwerf). Geen kerk. Openb. lagere school. Taal voor $\frac{2}{3}$ Fr. Oude veenkolonie met veel anarchisme, communisme en grote onkerkelijkheid. Grote bossen.

REAAL. Koninklijke zilveren munt (naam uit het Spaans). Later rekenmunt ter waarde van $\frac{1}{8}$ goudgulden of $3\frac{1}{2}$ stuiver.

Zie: Woordenboek der Ned. taal XII, 436; W. C. H. Staring, De binnen- en buitenlandse maten, gewichten en munten... (1902), 131.

RECEPTIE VAN HET ROMEINSE RECHT, zie Compendium: Het Fr. recht tot 1795; Keizersrecht.

RECESBOEKEN. Registers van de handelingen der nedergerechten*. De kern van hun archief, veelal de oudste serie. Oude *R.* bevatten ook vaak akten, die later in aparte registers kwamen, bijv. akten van de voor het gerecht bevestigde huwelijken (z Proclamatieboeken).

De *R.* van Sneek (1490-1518) zijn het enig overgebleven document van laatmiddeleeuwse overheidsadministratie in Frl. Gehouden door de secretaris der stad en wat betreft het belangrijkste deel te vergelijken met het tegenwoordige procesverbaal der zitting of 'Gerichts-protokoll' bij een rechtbank. De *R.* bevatten vele aantekeningen over bestuursaangelegenheden en notariële handelingen. Na de Saksische* Ordonnantie (1504) worden de *R.* veel uitvoeriger en overzichtelijker.

Zie: J. L. Berns, De archieven van het Hof Prov. en van de gerechten... van Frl. (1919), 37-39; Oudfr. oork. III, nr. 23.

RECHTEN ENDE WILKOEREN. Autentica*-

collectie, wrsch. 14de-eeuws. Bron van het eerste deel van het Autentica* Riocht. Oorspronkelijke Fr. tekst niet overgeleverd; slechts Ommelander vertalingen in O.-Nederlands.

Zie: P. Gerbenzon, *Excerptalegum* (Groningen 1956), 135-227.

RECHTERLIJKE ORGANISATIE (R.O.). De revolutie van 1795 bracht aanvankelijk slechts wijzigingen in de namen (z Bestuursinrichting onder Gemeente). Wel eiste de grondwet van 1798 een heel stel voorzieningen, doch ze traden nooit in werking. Eerst 1.3.1801 kreeg het Hof van Frl. het Nationale Gerechtshof als appèl-, resp. cassatie-instantie boven zich.

De plaatselijke besturen waren in deze periode tevens nedergerecht* gebleven. Eerst met het Reglement van 1.10.1802 werden de functies gesplitst, waarbij de rechtspraak werd toebedeeld aan drost* en gerechte*, waartoe Frl. in 14 drostambten werd verdeeld. Het nieuwe reglement van 24.2.1806 voor drosten, mederechters en schepenen* in Frl. gaf de justitie in grietenijen en vier kleine steden aan drost (okt. 1807: baljuw) en gerechte en in de grotere steden aan schepenen. Tevens nieuwe indeling in drostambten. De scheiding tussen administratieve en justitiële colleges, die 1807 weer was vervallen, werd met de invoering der (Franse) vredegerichten mrt. 1811 nog stringenter hersteld, z Vrederechter.

De wetten op de R.O. van 1827 en 1828 gaven Frl. prov. hof, rechtbanken van eerste aanleg en van koophandel te Lwd. en Heerenveen en per arrondissement tien, resp. negen vredegerichten*. De nieuwe wet R.O. van 1838 verandert de namen (gerechtshof, arrondissementsrechtbank en kantongerecht), schaft de rechtbank van koophandel af en stelt een arrondissementsrechtbank te Sneek in. Bij de nieuwe indeling van 1875 werd het hof supraprovinciaal door de opheffing der hoven te Groningen en Assen. Ook de rechtbank te Sneek verdween toen weer; 1923 die te Heerenveen. De indeling in kantons onderging wijzigingen in 1875, 1911 en 1933. Aparte bureaus elk meer kantons omvattend, zijn er nog te Lwd., Sneek, Heerenveen en Beetsterzwaag (vroeger ook te Bergum, Berlikum, Bolsward, Dokkum, Harlingen en Lemmer). Daarnaast bestaan of bestonden aparte colleges voor administratief-rechtelijke (belastingen, thans bij gerechtshoven, ambtenaren, sociale verzekeringen) of politieke zaken, z Gevangenis.

Zie: *Gesch. Atlas van Ned.* (1915); J. L. Berns, *De archieven van het Hof...* enz. (1919).

RECHTSBOEKEN. Verzamelingen van middeleeuwse rechtsteksten. Uit Frl. overgeleverd in de codices (z Codex) Unia, Jus Municipale, Aysma, Roorda, Parisiensis en Furmerius en in de incunabel Druk*.

RECHTSOMGANG. Systeem waarbij gerechtelijke functies rouleren over bepaalde boerderijen (rechtvoerende staten) in vaste volgorde. Deze R. is in de M.E. alleen in

Franekeradeel, Baarderadeel en Utingeradeel bewijsbaar, en stond althans in de laatste grietenij min of meer o.l.v. de geestelijkheid. Volgens overlevering dateert de R. van kort na 1400, mogelijk van nog eerder. Van belang is in dezen de *Ordinancie* van Tjalling Roedmersma met bijbehorend register van de R. van Franekeradeel (1406-38). Hieruit blijkt dat in elk fiarndel* twee rechters zijn, terwijl één van deze acht grietman* is. Niet alle boerderijen blijken bij de R. betrokken, terwijl de kring der boerderijen waarop bet grietmanschap valt weer kleiner is. Van een R. met de zon om, ook wel zonnerecht genoemd, blijkt niets; volgorde O.-Z.-W.-N. Zo iets heeft men menen te vinden bij de volgorde der stemgerechtigde plaatsen in het stemkohier* van 1640, hoewel dit van meer dan een zijde bestreden is. R. zonder verband met boerderijen noemt men ambulatoire* ambten.

Zie: G. Overdiep en J. C. Tjessinga, *De R. van Franekeradeel* 1406-38 (1950); B. XV (1953), 65-71, 152-159; B. XVI (1954), 53-59 244-253; B. XVII (1955), 177-187; B. XVIII (1956), 174-183.

RECLUSE. In de M.E. een vrome of boeteling, bij een kerk ingesloten door immuratie* of afsluiting met een deur. In Frl. is ca. 1410 een R. te Tjerkwerd bekend (als boete); in 1554 werd immuratie als straf aan dopers opgelegd.

Zie: B. XII (1950), 22-27; H. Oldenhof, *De parochie Blauwhuis* (1951), 11-12.

REDBAD, ook: Radboud, Fr. 'koning'. Gewoonlijk wordt aangenomen dat hij 679 zijn vader Aldgils* opvolgde en met een volksvergadering over Groot*-Frl. regeerde. De Franken onder Pippijn* waren zijn tegenstanders. R. leed — kort voor 690 - een nederlaag bij Dorestad*. Utrecht ging ca. 695 ook verloren. Na de dood van Pippijn (712) had R. 714-717 weer de macht, maar 718 leed hij een nederlaag tegen Karel* Martel. R.s dood in 719 is het einde van Groot-Frl. De Rijn is niet langer de grens met het Frankische rijk. Voor R. was het christendom een Frankische zaak. z Bonifatius, Liudger, Willibrord.

Zie: Boeles II, 269-287; A. de Goede, *Koning Redbad* (1947); *Repert.*, 268.

R. leeft niet meer in de mondelinge overlevering (alleen Oostfrl. heeft nog zijn *Konrebbers-* en *Robodswegen*).

Uit een Oudfr. verhaal in het *Jus* Municipale Frisonum* (1464) kennen wij R. als de hoffelijke koning (nota bene van Denemarken), in een strijd gewikkeld met koning Karel. R. verliest de strijd, als zij een wedstrijd aangaan in het staan op één been. Als Karel nl. zijn handschoen (met opzet) laat vallen, raapt R. die op. Naar Karels reactie 'Haha' en R.s klacht 'O wach!' heten volgens de sage de plaatsen Hachenzee en Wachenzee in Franekerga. Bekender is het verhaal, hoe R., als Wulfram hem wil dopen, de voet uit de doopvont terugtrekt bij de mededeling dat zijn voorvaders niet in de hemel zijn. Reeds Melis* Stoke

vermeldt dit; de *Vita sancti Wolframi* voegt toe dat *R.*, door de duivel verleid, plotseling stierf. In dit verhaal wordt Medemblik (kasteel 'Radboud!') genoemd. Ten slotte weet *de Vita Willebrordi* (ca. 800) van een ontmoeting tussen Willi-brord* en *R.* op Fosteland (Fositesland*).

REDDINGIUS. Fr. predikantengeslacht. Stamvader Jodocus (Osnabrück 1566-Dokkum na 1642). Het geslacht bloeit nog.

Zie: W. G. Reddingius Jz., Geslachtsregister der familie *R.* (1866); N.B.W. X, 782-788.

—, **Gerard Benthem**, theoloog (Engelum 20.6.1774—

Assen 27.10.1844). Verdedigde o.l.v. Ev. Wassenbergh* een Specimen philologiae patriae over Gysbert* Japicx. Slechts kort predikant in Frl. (Minnertsga 1795-90); werkte 1809-44 te Assen. Vooraanstaand

predikant (o.a. s) Tiodelid).

Zie: N.B.W. X, 785-787; I.H. XXXIII (1955), 160-161.

—, **Regnerus Petrus**, theoloog (Goïnga 23.9.1734- Engelum 28.2.1808). Predikant te Engelum (1766- 1808). Vader van Wiepkje Agatha en G. Benthem. Liet genealogisch materiaal na (R. A. Lwd.).

Zie: N.B.W. X, 784.

—, **Wiepkje Agatha** (Engelum 1775-Harlingen 1830). Vrouw van de Harlinger apotheker Ernst van Assen. Schreef enkele Fr. gedichten.

Zie: I.H. (1923), 134-135.

REDDINGWEZEN. Wordt aan de Fr. kusten verzorgd door de Noord- en Zuid-Hollandse Reddingmij., die op basis van vrijwilligheid werkt, zowel wat inkomsten als wat dienstneming en dienstverlening betreft.

Aan de Fr. stranden zijn negen stations ingericht: Vlieland (1828), Hollum-Ameland (1824), Westerschelling (1824), Terschelling paal 8 (1825), Schiermonnikoog (1829), Oostmahorn (1927), Harlingen (1910), Hindeloopen (1911), en Lemmer (1920). Het materiaal bestaat uit twee tweemotorige reddingboten voor volle zee (*Brandaris*, Terschelling; *Insulinde*, Oostmahorn, de laatste zelfrichtend); drie motorreddingboten voor Waddenzee en IJselmeer (*Twente*, Harlingen ; *Zeemanshoop*, Hindeloopen; *Hilda*, Lemmer); vier motorstrandreddingboten (*Rosilee*, Vlieland; *Nicolaas Marius*, Terschelling paal 8; *Dr. W. H. Rietschoten*, Hollum-A.; *Willem Horsman*, Schiermonnikoog), terwijl op verschillende punten lijnwerp- en wippertoestellen zijn opgesteld.

Het aantal geredden aan de Fr. kust was tot 1956: Vlieland 288, Terschelling 1202, Ameland 614, Schiermonnikoog 225, Oostmahorn 320, Harlingen 103, Hindeloopen 63, Lemmer 239, samen 3054. De laatste jaren staat op de vliegbasis Lwd. een marinehelikopter gereed om zo nodig bij rampen op zee te assisteren, z Krantenacties; Kustverlichting; Tot, D.; Toxopeus, K.; Toxopeus, M. → Toxopeus, K.

Zie: H. Th. de Booy, Geboorte en groei van het Ned. Reddingwezen (Leiden 1943); Leeuw. Cour. (16.4.1940); De Reddingboot, Med. van de Noord- en Zuid-Hollandse

reddingmij, (nov. 1949); H. Th. de Booy, Avontuur om Rottumerplaat (Leiden 1951); idem, De laatste reis van Steven Glas (Leiden 1954); idem, Tussen mijnen en grondzeeën (Amsterdam 1954); P. Bakker, S.O.S., - varen! (Amsterdam 1954); C. v. d. Meulen, Buiswater (Amsterdam 1957); De Reddingboot (dec. 1957); H. v. d. Weg, Glorie der zee (Amsterdam 1958).

REE (Fr.: *ré*). Klein, slank hert. Bewoner van het zgn. parklandschap; verder van kreupelhout, bosranden, ook wel van het open veld, mits goede dekking aanwezig is. In de winter wel in groepen, soms van 30 dieren (zgn. sprongen). In Frl. in Gaasterland, in het bosrijke zuiden en oosten van de prov.; af en toe wel eens in het lage land; op Ameland, meest ingevoerd. Uit de terpen zijn enige gewefragmenten bekend.

REED. Eigenlijk wagenpad, bijv. *skuorreed*, het deel van de schuur waar de wagens rijden of staan. Recht van 'J?.' is het recht om over het land van een ander te rijden. Hierover is veel geprocesseerd (vgl. T. E. Holtrop, *De wylde Boerinne*, 1931). *R-* kan ook wagenvracht zijn, bijv. *in reed hea*, een wagenvol hooi. z Doorreed, Nocht oan ûnnocht.

REEDSMAN. Onder het Fr. stadsrecht een persoon, vnl. belast met bestuursaangelegenheden (de schepenen* hadden zich de rechtspraak aan te trekken). Het best beschreven in de stadsboeken* van Bolsward en Sneek (1455 en 1456), waar acht schepenen en vier raadslieden samen *Riucht ende Reed*, rechtspraak en bestuur, vormden.

Zie: A. Teltling, Het Oudfr. Stadsrecht (Den Haag 1882), 126 e.v.

REËEL. Ook: *reële goedschatting* of *reële honderdste penning*. Belasting, geheven in 1711 en sedert 1713 jaarlijks, op de bebouwde en onbebouwde eigendommen.

Zou bedragen 1 pct. van de waarde. Werd echter gebaseerd op de huurwaarde, waarvan de huurder de vierde, bij gebouwde eigendommen de 5 1/2 de en bij bossen de achtste penning moest betalen. De floreen* mocht worden afgetrokken. De huurder mocht de belasting van de huur afhouden. Een verbod voor de huurder om de verhuurder geschenken te geven, moest ontduiking voorkomen. *R.-kohieren* in gemeentearchieven en in het R.A..

Zie: F. N. Sickenga, Bijdr. tot de gesch. der belastingen in Ned. (1864), 341; Tegenw. Staat van Frl. IV, 372.

REEN, a. r.k. geslacht te Lutkewierum (15de-17de eeuw), later mogelijk nog te Sneek.

Zie: Stb. I, 299; II, 201.

b. Fr. predikantengeslacht. Leverde van 16de-18de eeuw voorgangers, van wie Regnerus (Franeker 1669-95) en Regnerus Bronger (Huizum 1728-52) bekend zijn.

Zie: N.B.W. III, 1045; x, 788.

REEN, Kornelis Ynzes, z Kornelis Ynzes.

REEPKOEK. Ca. 30 x 3 X 7 cm, tegen elkaar bij platen vol gebakken (z Kantkoek). 'Koek' is in Frl. *R.*; men eet ze dagelijks bij de koffie. Er zijn twee soorten: losse blanke koek van gekookt deeg (evt.

met sukade) en zgn. 'nagemaakte Deventer' van koud deeg. *R.* heet soms ook 'fine koeke'.

REEUW (Fr.: *reau*). Notaris*- en boelgoed*-woord voor gereedschap (z Boerenreeuw). Ook: paard en rijtuig (*mei it reau op'e dyk*). Dan: slecht volk. Ook: kop en schotel (*in aerdich reauke*).

RÉFUGIÉS. Uit Frankrijk ca. 1685 gevluchte protestanten. Toen o.a. door de gebeurtenissen van 1672 de armoede in Frl. groot was, opende men 1681 de grenzen voor vreemdelingen van geref. religie, die hier allerlei voorrechten kregen (Chtb. V 1193, 1197). Reeds 1683 vestigden zich o.l.v. de markies de Venours honderden Fransen, vooral in Gaasterland In Balk bestond 1684-1721 een Waalse gemeente. Ook elders, in steden en grote dorpen, kwamen Fransen. Van de 200 na de opheffing van het Edict van Nantes (1685) gevluchte predikanten onderhield Frl. er 21. De kolonisatie verliep niet vlot. Het verschil in levensgewoonten was groot. Vele Fransen gingen onder Willem III in het leger, z Walen.

Zie: H. D. Guyot, *Le marquis de Venours...* (Groningen 1906); idem, *Un episode de la révocation de l'édit de Nantes* (Groningen 1907); Leeuw. Cour. (21.10.1935; 27.4.1950).

REGELWEGGE (Fr.: *rigelewich*). Soort fijn wittebrood, gevormd uit acht aan elkander gehechte deeltjes, weinig meer gebakken.

REGENBOGEN, Johan Hendrik, theoloog (Schuttorf 9.12.1709-Leiden 22.2.1814). Studeerde te Franeker, predikant te Jutrijp (1789), Staveren (1791), Franeker (1797), hoogl. te Franeker (1798-1811). Als 'eerste moderne theologische prof. in Nederland' in botsing met zijn ambtgenoot J. A. Lotze*. Verdedigde A. Bruining*. *R.* paste bijbelkritiek toe en bond zich niet aan een leer. Leerlingen o.a.: P. v. Borssum Waalkes*, H. Muntingh*.

Zie: W. Eekhoff, *De levensloop van J.H.R.* (1867); Boeles I, 2de dl., 690-711; N.B.W. X, 792-794.

REGENKLEED, z Begravenisgebruiken.

REGENTEN. Allerlei regeerders, o.a. van gast*- en weeshuizen*. Verder een college van zes bestuurders van Frl., ingesteld 1504, weldra met het overste recht versmolten.

Tijdens de Republiek een gesloten kring van edelen en patriciërs, waarin anderen moeilijk doordrongen. Zij speelden elkaar de ambten toe door kuiperij*, almanakken* en ambtenverkoop, z Aristocraten, Oligarchie, Stemrecht.

REGIMENT JOHAN WILLEM FRISO. Sedert 1950 onderdeel van de Kon. Landmacht; zet tradities voort van eerste, negende en tiende regiment infanterie. Als oprichtingsdatum is die van het oudste stadsonderdeel gekozen (9.1.1814). Bezit nieuw vaandel met de opschriften van de oude regimenten. De regimentsmars 'Jonge Prins van Frl.' wordt gespeeld bij inspectie door de koningin of prins Bernhard.

REGIONALE OMROEP NOORD (R.O.N.).

Streekomroep, gevestigd te Groningen (Martinikerkhof 23), voor Frl., Groningen en Drente.

Eerste uitzendingen 16.5.1945 als 'Omroep Prov. Militair Commissariaat' (O.P.M.C.) via distributienet P.T.T. voor de stad Groningen, weldra ook voor de prov. Groningen en voor Frl. en Drente. Op 30.9.1945 onderdeel van de Rijks Voorlichtings Dienst en 15.11.1945-19.1.1946 van Herrijzend Nederland.

De naam *Regionale Omroep Noord* (R.O.N.) dateert van 19.1.1946. Tot 15.2.1946 onder de Stichting Radio Ned. in Overgangstijd; daarna onder de Ned. Radio Unie, overkoepelend lichaam der Ned. Omroepen. De technische uitrusting verzorgt de N.R.U. Sinds 1952 is de installatie op peil; 1957 is de studio vernieuwd. De zendtijd is van 18-20 uur. De programma's hadden eerst een algemeen karakter (nieuwshonger na W.O. II), maar voor de initiatiefnemers, onder wie vooral G. Stappershoef, stond het gewestelijk-culturele voorop. Op 20.5.1945 werd het eerste Groningse halfuur uitgezonden, op 25.8.1945 een Fr. programma en op 24.11.1947 de eerste van een reeks van Drentse uitzendingen (in 1956 werd in beginsel bepaald dat de R.O.N, als R.O.N.O. ook een programma voor het oosten (Overijsel en Gelderse Achterhoek) zou verzorgen). Toen de behoefte aan het algemene afnam, heeft de R.O.N, zich meer en meer toegelegd op een regionaal programma voor Frl., Groningen en Drente (z Radiouitzendingen).

Hoofd van de R.O.N. okt. 1946-dec. 1946 H. Huizinga; daarna Sj. P. Leiker; sinds 1.2.52 J. Smit. Op 24.9.1956 is een adviesraad voor de R.O.N.O. geïnstalleerd, met 21 door de minister van O.K. & W. benoemde leden: vijf voor Frl., Groningen en Drente, zes voor Overijsel en de Gelderse Achterhoek. De uitzendingen vinden plaats via het distributienet van P.T.T., de A.M.-zender Hoogezand (188 m) en de F.M.-zenders Irnsum (88,2 MHz) en Hoogezand (94,9 MHz) (z Zenders). Men tracht de programma's voor O.-Nederland in 1958 te realiseren.

Regionaal programma van de R.O.N. Onderdeel van het R.O.N.-programma. De 'Fr. útstjûring' (Fr. uitzending) heeft een uur op dinsdagavond. Naast deze uitzending staan programma's van de R.O.N, in de rijkstaal, geheel of gedeeltelijk op Frl. gericht (actualiteiten, muziek, landbouw, sport, literatuur).

In de 'Fr. útstjûring' werd sinds 1945 weerspiegeld wat er cultureel in Frl. gebeurt en aanwezig is in allerlei vorm: reportage, hoorspel, klankbeeld, causerie, muziek en lied, forum, interview enz. Opdrachten voor teksten, muziek e.d. werden gegeven, het muzikaleven is gestimuleerd, men streeft naar een eigen hoorspelkern en eigen kleine ensembles (bijv. *De Toetsebûtsers*). Daarnaast trachtte men representatieve uitingen voor de microfoon te brengen van bestaande gezelschappen. De 'Fr. útstjûring' van de R.O.N, is te zien als de kiem van een dagelijks Fr. programma, z

Radiuitzendingen.

REGIONALISME. Streven 'om de culturele eigenaardigheden en de daaruit voortvloeiende samenbinding der bewoners van een bepaalde streek (gewest) te bewaren en te versterken'. Elke cultuur berust op een sociaal-economische ondergrond; daarom wordt ook deze in het streven betrokken. Zonder de integratie der gezonde kleine gemeenschap dreigt voortgaande massificatie van het grote geheel. Deze en de problemen der Europese federatie openen de ogen voor het *R.*

Uit *Frl.* is studie in dezen nationaal en internationaal gestimuleerd. Zo zijn in Bakkeveen 1948-49 werkvergaderingen van mensen uit de diverse Nederlandse regionale bewegingen gehouden. Ze hebben in politieke en wetenschappelijke kring nagewerkt (de Friezen gebruikten voor hun beweging graag het woord nationalisme*). Op bijeenkomsten in het kader van het federalisme* bleken dezelfde problemen in het buitenland te leven. Als de staat in een federaal Europa grotendeels uitvalt, zal het *R.* moeten helpen, opdat het Nederlandse volk ook in de toekomst een eigen bijdrage aan de Europese cultuur kan leveren. z Decentralisatie, Federalisme, Nationalisme, Provincialisme.

Zie: Het regionalisme. Proeve van een gemeenschappelijk urgentieprogramma (1949); J. Smit, Federalistyske eachweiding (1956); *Repert.*, 347.

REGISTER van Geestelijke Opkomsten Oostergo, z Oostergo.

REGISTERS van de Aanbreng, z Aanbreng.

REGIUS, Johannes, theoloog (Fort Frederik Hendrik 15.11.1656-Franeker 9.9.1738). Predikant te Edam (1676), Batenburg (1679), Stavenisse (1681), hoogl. in de wijsbegeerte te Franeker (1685). Verdedigde meer dan 50 jaar een enigszins verschaald aristotelisme; oefende ook medische praktijk uit.

Zie: Galama, *Wijsg. Onderwijs*, 66-76.

REGLEMENT **REFORMATOIR.**

Hervormingspoging van Willem* IV (21.12.1748) om tegemoet te komen aan bestaande grieven (z Pachtersoproer). De verpachting der belastingen werd vervangen door quotisatie*, maar de regentenmacht werd niet radicaal aangetast. De teleurstelling bij beide partijen was groot en liep uit op de patriotten*-beweging.

Zie: C. J. Guibal, *Democratie en Oligarchie* (Assen 1934), 190-211.

REGRESSIE. Relatieve daling van het zeeniveau ten opzichte van het land, zich uitend in zeewaartse verschuiving der kustlijn. In het Pleistoceen* traden *R.s* op in de glaciële tijden, als de groei der landijskappen veel water aan de oceanen onttrok. *R.* blijkt uit de afzetting van veen op zeelei, z Bodemdaling, Holoceen.

REGTDOORZEE **GREUP-ROLDANUS**, Sybrecht Clasina, Nederlands schrijfster (Amsterdam 24.9.1893—). Lerares Nederlandse taal, geschiedenis en staatsrecht, letterkundige.

Schreef o.a. onder pseud. Sini Greup-Roldanus: *Sandra Tjallinga in het eeuwjaar 1700* (Den Haag 1949), dat het leven in de academiestad Franeker tekent.

Zie: *Leeuw. Cour.* (5.4.1958).

REGULARISSEN. Vrouwelijke tak van de augustijner* koorheren of regulieren.

Deze beschouwende orde had landkloosters die van grondbezit leefden (Achlum, Bergum) als deel van een dubbelklooster, en (jongere) stadskloosters waar handenarbeid overheerste (Bolsward, Stavereen). Bethanië te Tjummarum en Siegerswoude schijnen een tussenvorm te vertegenwoordigen. Zij verdwenen in de rode eeuw.

REGULIEREN. In de r.k. kerk geestelijken, die behalve aan het kerkelijk recht ook onderworpen zijn aan de bijzondere regel van een kloosterorde of dergelijke organisatie.

Leven niet allen in kloosters, maar kunnen belast zijn met zielzorg in een statie of parochie (z Seculieren). *R.* is in het bijzonder de naam voor reguliere kanunniken of augustijner* koorheren.

Regulierenverbod. Plakkaat der Staten bij de ontbinding der jezuïetenorde (21.7.1773), uitgevaardigd 16.3.1776. De ex-jezuïeten moesten vertrekken en na overlijden of vertrek van andere *R.* (dominicanen, franciscanen) moesten hun opvolgers Nederlandse seculieren* zijn. Het *R.*-verbod trof ook een regeling voor r.k. kerkegoed.

Zie: *Bijdr. Kerkg. Frl.* (1951), 88-90.

REIDERSCHANS. Schans bij het gehucht Reide N.O. van Termunten (Groningen), gebouwd door Caspar de Robles* (1569), door Willem* Lodewijk bezet tot afweer van Spaanse uitvallen uit Groningen; bij de vloed van 1597 verdwenen.

Van 1591-94 was hier eer. tweede munthuis der prov. *Frl.* gevestigd (naast dat te *Lwd.*). In de laatste jaren is een aantal zeldzame munten met rechthoek als muntteken te identificeren als te *R.* geslagen.

REIFENBERG, Justus, jurist (Haiger, Nassau ?-Franeker 21.8.1631). Hoogl. te Herborn (1616), Rintelen (1621), Breinen (1623) en Franeker (1626). Volgeling van de Franse humanistische juristen met hun zgn. *jurisprudencia elegantior.*

Zie: *Boeles I*, 2de dl., 126-128; *N.B.W. II*, 1181.

REIGERBOS. Bos van hakhout met een groep oude vliegdennen onder Kortehemmen, N. van 't Meer en Z.O. van de rijksweg Heerenveen-Groningen. Kleine reigerkolonie.

REIGERSBEK (Fr.: *reagersbek*). Plant. Vooral op dor, zandig bouwland. Duin-*R.* en kleverige *R.* in de zeeduinen.

REIL. In de M.E. doek van linnen. *R.*-merk is een geldbedrag, dat in kleren wordt betaald, z Lakens, Friese.

Zie: *Fr. Jierb.* (1941), 77-89.

REIMERS, Heinrich, theoloog (Aurich 9.4.1879— 22.7.1942). Schreef naast historische studies over Oostfrl. artikelen en boeken, die voor

Groot-Frl. van belang zijn: *Die Quellen der Rerum Frisicarum Historia des Ubbo Emmius* (1907); *Friesische Papsturkimden* (1908).

Zie: Leeuw. Cour. (7.11.1928); Vr. F. XXXVII (1943), 175-176; Repert., 124.

REINALDA, Elardus, classicus (?-Langweer 27.10.1610). Gedeputeerde die de stichting van de Fr. Hogeschool bevorderde, hoogl. in Latijn en welsprekendheid te Franeker (1587), grietman van Doniawerstal (1591), curator van de Hogeschool (1604).

Zie: Boeles I, 2de dl., 55-56.

REINALDA, Hetto, theoloog (Lwd. 1717—14.2.1796). Predikant te Oppenhuizen (1741-62) en Huizum (1762-93). Schreef de naamlijst der predikanten van de classis Sneek (1751). z Predikant.

Zie: Romein, Naamlijst, 48, 367.

REISMA, Cornelis (Cor), schilder en glazenier (Steenwijk 9.12.1902—). Woont te Lwd. Opleiding: Rijks Ac. Beeldende Kunsten Amsterdam, Ac. Antwerpen. Eerst vrij traditioneel realist, dan een paar jaar 'fijnschilder', na 1938 een forsere toets en een rijke kleur. Soms een expressionistisch accent; in de laatste tijd ook zuiver abstracte werken. Naast landschap, figuur, stillevens, portret. Ook wandschilderingen, gebrandschilderde ramen en mozaïeken. Een der belangrijkste Fr. schilders, z Monumenten.

Zie: Leeuw. Cour. (19.9.1940); Repert., 268; Kroniek v. Kunst en Kuituur (okt. 1949).

REITSMA, Frits, theoloog (Koten 8.12.1876-Drachten 16.2.1918). Predikant te Noordwolde (1903-12), waar hij zich inzette voor maatschappelijk werk (rietvlechtschool*), en Drachten (1912-18). Over hem de roman van P. H. Ritter Jr., *De Goede Herder* (1936).

REITSMA, Jan, kaatser (Pingjum 15.3.1869-). Goed perkspeler en tweede opslager. Won viermaal de Bondspartij* van de Kon. Ned. Kaats Bond en negenmaal de P.C.*, waarvan hij driemaal koning werd.

REITSMA, Johannes, theoloog (Oudemirdum 15.12.1837-Groningen 23.2.1902). Werd te Groningen door J. J. Diest Lorgion* voor de kerkgeschiedenis gewonnen. Bestudeerde het leven der Fr. kerk en schreef hierover veel (o.a. over kloostergeschiedenis).

Bekend zijn vooral: Honderd jaren uit de gesch. der hervorming en der herv. kerk in Frl. (1876); Oostergoo, register van geestelijke opkomsten (1888); met S. D. v. Veen, Acta der Prov. synoden tot 1620 (1892-99). Hoogl. te Groningen (1885-1902).

Zie: N.B.W. V, 573-576; Repert., 124-125, 268.

REITSUM (Fr.: idem; um*-naam met persoonsnaam als eerste deel). Dorp (142 inw.) in het zuidoosten van Ferwerderadeel. Herv. en geref. kerk, chr. school. Een der vlieterpen*. In de doleantietijd standplaats van J. J. A. Ploos* v.

Amstel.

Zie: Fr. Dagbl. (6, 13, 20, 27.7.1957).

REIZIGERS IN FRIESLAND, z Vreemdelingen.

REKENKAMER. Orgaan dat allen die enig beheer van landsfinanciën hadden, controleerde. Onder de Bourgondiërs oefende de Hollandse R. in Frl. controle, maar tijdens de republiek heeft Frl., behalve 1579-82, toen Ged. Staten de functie waarnamen, een eigen R. gehad. Aanvankelijk bestond deze uit zes, later uit vier leden (rekenmeesters); het ambt van rekenmeester was een ambulatoir* ambt.

RELIGIEUS-SOCIALISME. Groep van kerkelijken en onkerkelijken, die de 'grote ontmoeting' van religie en arbeidersbeweging beogen. In Frl. steeds kerkelijker dan elders. Leefde eerst vooral in en om de 'Blijde* Wereld', later ook in Kortehebben, z Woodbrookersbeweging.

Het R.S. heeft in Frl. kunnen bewerken, dat de ontkerkelijking geremd werd. Zij sloot aan bij het ethische karakter der arbeidersbeweging. Bekende religieus-socialisten waren J. A. Bruins*, S. K. Bakker*, A. v. d. Heide*, S. Winkel*, W. Banning*, D. Bakker*.

RELIGIEVREDE. Ontwerp van godsdienstvrede (22.7.1578) om roomsen en calvinisten bij elkaar te houden. Kwam te laat. Ook in Frl. voelde men er weinig voor (z Roorda, K.). De rooms-katholieke Rennenberg* hield er zich aan en zorgde dat de bepalingen ingang vonden. De hervormden keerden er zich tegen.

REMBRANDT (eigenlijk: Rembrandt Harmensz van Rijn), schilder (Leiden 15.7.1606-Amsterdam 4.10.1669). Door zijn verloving (8.6.1633) en huwelijk (22.6.1634, bevestigd te Sint-Anna Parochie door R. H. Luinga) met de Friezin Saskia v. Ulenburgh* (of Uilenburgh) is R. met Frl. verbonden.

Hij had Saskia te Amsterdam bij de predikant Sylvius leren kennen. Behalve met haar familie ging R, ook met andere Friezen om. Hij had in Frl. bezittingen. De huwelijksluiting te Sint-Anna Parochie zal samenhangen met het feit dat Saskia's zuster Hiske getrouwd was met Gerrit v. Loo, secretaris van Het Bildt.

Zie: C. Hofstede de Groot, Die Urkunden über R. (Den Haag 1906) Leeuw. Cour. (28.2; 4, 5, 6, 17.3.1913); Frl.-album (1940), 279-281; B. XIX (1957), 74-84.

REMONSTRANTEN. Arminius heeft in Frl. betrekkelijk weinig invloed gehad (z Arminianisme). Gel-lius* Sneedanus was met hem bevriend. Episcopius studeerde korte tijd te Franeker. C. Vorstius* had hier zijn geestverwanten, maar werd zo fel bestreden door S. Lubbertus*, J. Bogerman* e.a., dat hij het pleit verloor.

De contra-R. en anti-Oldenbarneveltgezinden waren sterk in Frl. Willem* Lodewijk was op hun hand en stuurde aan op een

nationale synode. Behalve te Dokkum is het nergens tot gemeentevorming gekomen (z Verenigde christelijke gemeente). De laatste tijd bestaat te Lwd. een R.-kring.

RENDIER. Soort hert, dat in prehistorische tijd (Würmglaciaal) in Nederland voorkwam. In Frl. Zijn R.-stangen in het Tjongerdal gevonden.

Zie: Boeles II; G. D. v. d. Heide, Toelichting op de archaeologische verzameling uit het Zuiderzeegebied in het Museum te Schokland (Zwolle 1955).

RENEMAN. Fr. predikantengeslacht van de 17de- 19de eeuw bloeiend. Bekend zijn Daniël (Harlingen 1659-1716) en Tjeerd, die van 1785-1821 predikant was.

Zie: N.B.W. III, 1052.

RENGERS. Gronings hoofdelingengeslacht, waarvan enkele takken (o.a. Juckema v. Burmania R., Van Weideren R., Schratenbach R.) sedert begin 18de eeuw in Frl. verbleven.

Hun positie blijkt uit de in de 19de eeuw doorleden beklede ambten: grietman-burgemeester (elf); lid prov. staten (zeven); gedeputeerde (twee); lid Staten-Generaal (tien); Raad van State (één); kamerheer effectief (twee); in buitengewone dienst (elf); hofdame (één); officier (drie, van wie twee generaal); ridder militaire Willemsorde (twee); advocaat (één); leden rechterlijke macht (vier, van wie één raadsheer Hoge Raad).

Zie: Stb. I, 291; II, 198; Gen. Her. Bladen (1910), 329; Ned. Adelsboek (1950), 232; (1957) 445; Repert., 268-269.

—, **Johan Edzart van Weideren** baron, landbouwkundige (Lwd. 1.7.1877—). Promoveerde in 1901 te Halle, Duitsland. Vestigde zich op Epemastate te Ysbrechtum. Liet in Zuidoosthoek en tussen Tjerkgaast en Lemmer land ontginnen. Voorzitter Fr. Mij. van Landbouw (1907-18), lid van verdienste (1919), secretaris Fr. Rundveestamboek (1906). Presidentcurator Rijksuniv. Groningen en Landbouwhogeschool te Wageningen. Lid Prov. Staten en Eerste Kamer.

Zie: Ned. Adelsboek (1950), 250; Wie is dat? (1956), 663.

—, **Theodorus Marius Theresius van Weideren** baron, jurist (Lwd. 9.1.1867-15.7.1945). Woonde na rechtenstudie te Leiden in Oenkerk, Den Haag, Lwd. Liberaal lid Prov. Staten (1899-1927), Gedep. Staten (1901-10, 1917-23), Eerste Kamer (1914-16). Staatskundigdenker, sociaal hervormer.

Bevorderde: verbetering der afstroming van Frl.s boezem, spaarbankwezen, zuivel- en landbouwcoöperatie, vlasindustrie, zuivelexport (Frico), bijenteelt, drooglegging Zuiderzee, woningbouw, Westeuropese integratie; steunde de Grootnederlandse gedachte en de Vlaamse beweging. Schreef over dit alles in velerlei vorm. Borstbeeld van Hildo Krop bij Vrouwenpoortbrug te Lwd. (met FR. gedicht), plaqueette te Oenkerk.

Zie: Reg. Leeuw. Cour., 37; Vr. F. (1946), 92-96; J. P. Wiersma, Th. M. Th. v. Weideren R. (1955); Leeuw. Cour. (20.9.1955).

—, **Wilco Julius van Weideren** baron, jurist (Lwd. 14.11.1835-21.2.1916). Burgemeester van Lwd., lid Tweede en Eerste Kamer. Zijn werk over de Ned. parlementaire geschiedenis heeft zijn

betekenis behouden, z Looxma, Rengerspark.

Wrk.: Schets eener parlementaire gesch. van Ned. sedert 1849, 3 dln., door anderen vervolgd (Den Haag 1905-07).

Zie: Levensber. Letterk. (1917); Repert., 269.

— **van ten Post, Johan** (Ten Post 5.3.1542-8.9.1626). Gronings edelman, van 1580-94 vrijheidsstrijder tegen de Spanjaarden en hun aanhang, daarna in hoge ambten (o.a. curator der Hogeschool). Schreef: *Extract uuth verscheiden historiën, cronijcken enz.* (tot 1585), waarvoor hij E. Beninga*, J. v. Lemego*, Sybe* Jarichs, Worp v. Thabor* gebruikte.

Zie: N.B.W. III, 1068-1070.

RENGERS-FONDS (eigenlijk: het Th. van Weideren Rengersfonds). Fonds onder bestuur van Ged. Staten ter bevordering van de volkswelvaart in Frl. in de meest uitgebreide zin. Allereerst komt in aanmerking het onderzoek der factoren die de welvaart van het gewest beheersen en van de middelen die haar blijvend kunnen bevorderen.

RENGERSMIEDE. Natuurmonument in de Oude* Venen aan de Graft Z. van Wartena (3 ha). Vroeger een kokmeeuwenkolonie, eigen aan de Ver. tot behoud van Natuurmonumenten.

RENGERSPARK. W. J. v. Weideren baron Rengers schonk 1904 aan de gem. Lwd. een stuk weiland van ca. 3 ha aan de Spanjaardslaan om er een wandelpark aan te leggen. Dit is in 1905 gebeurd, naar ontwerp van tuinarchitect H. Copijn te Groenekan.

RENGERSPÖLLE. Grondberging van 12 ha in de Wildlanden* aan de Graft, O. van Grouw, eigendom van It Fr. Gea*, als natuurmonument beheerd. Beboste hoge omwalling; binnen de bosrand spontane bosopslag en rietgewas. Als broedterrein, vooral van zangvogels, en als wildreservaat van belang; het bos heeft landschappelijke betekenis.

RENNENBURG (meestal foutief: Rennenberg), George de Lalaing, graaf van (ca. 1540-Groningen 23.7.1581). Rooms Z.-Nederlander, bevriend met Willem* van Oranje, 1576 i.p.v. Caspar de Robles* door de Raad van State tot stadhouder van Frl. en Groningen benoemd.

Deed 4.3.1577 zijn intocht in Lwd., op 31.8.1577 volgde de definitieve aanstelling door de Staten-Generaal. Hij keerde zich eerst tegen de Spaansgezinden (aanhangers van Robles, het Hof te Lwd.. Cunerus* Petri), werd ook stadhouder van Overijsel. Zijn familie bleef koningsgezind en R. ging steeds meer aarzelen. Van apr. 1579 af is hij bewerkt, maar pas 3.3.1580 wierp hij te Groningen het masker af en koos openlijk partij voor Parma. In Frl. kon men tijdig maatregelen nemen (z Adie Lambertsz). De herv. (geref.) kerk kreeg de macht, R. werd 11.6.1580 in Frl. als stadhouder opgevolgd door Willem van Oranje, die als plaatsvervanger Bernhard van Merode* zond. In Groningen is R. opgevolgd door Francesco Verdugo*.

Zie: N.B.W. VIII, 997-1004; Reg. Leeuw. Cour., 37; Repert., 269; Annalen Thijmgenootschap XLV (1957), 126-134.

RENTENIERSDORP. Dorp waar zich meer dan elders renteniers (vooral rustende boeren) en gepensioneerden vestigen. Ofschoon rustende boeren in Frl. tegenwoordig vaak in de burens van het dorp, waar zij werkzaam waren, gaan wonen (of zelfs in een nieuw huisje vlakbij de boerderij), zijn er enkele plaatsen waar ze zich, los van hun oude omgeving, bij voorkeur vestigden, o.m. Huizum (de Schrans), Hardegarijp en Oranjewoud.

De hoedanigheid van *R.* versterkt het karakter van middenstandsdorp*, wat ook gebeurt doordat de meeste *R.en* forensendorpen zijn voor de 'nieuwe middenstand'. De woonplaatskeuze der rustende bevolking is in de laatste decennia beïnvloed door de bejaardentehuizen, die echter de rentenierboeren niet het sterkst schijnen aan te trekken. z Bejaardenzorg.

REPRESENTANTEN. Naam der statenleden juni 1795-jan. 1798. Getrapt verkozen. Eerste president was Simon Stijl*. Sedert 1798: Intermediair* Administratief Bestuur.

RESTAUREREN. Herstellen van monumentale gebouwen. Ook in Frl. is vooral in de 19de eeuw veel verloren gegaan of verknoeid.

Op enkele na zijn alle adellijke staten afgebroken, als een der laatste Wiardastate te Goutum (1883) en even tevoren Martena of Groot-Terhorne te → Beetgum (1879). In het begin der eeuw verdwenen bijv. Tjaardastate te Rinsumageest en Holdingaburcht te Anjum (1831). Talloze kerken zijn óf afgebroken en door nieuwe, vaak lelijke vervangen, óf geschonden. Lang is dit alles toegelaten, tot na W.O. I de overheid aarzelend is gaan steunen. Eerst na W.O. II kwam er actieve restauratiepolitiek. In 1948 is een Adviescommissie van 22 leden benoemd. In 1953 verscheen het prachtig geïllustreerde *R.* in Frl. Intussen waren de opvattingen omtrent *R.* gewijzigd. Terwijl men tevoren makkelijk tot vernieuwing overging en of volgens eigen smaak herstelde, óf uitging van een romantische idee omtrent het verleden, heeft men nu steeds meer eerbied voor het monument. 'Behoud gaat voor vernieuwing'. Behalve kerken zijn burgerlijke gebouwen (stadhuizen, woonhuizen, poorten, molens e.d.) gerestaureerd. Als regel geeft het rijk 40-50 pct. subsidie, de prov. 15, terwijl de rest door kerkelijke of burgerlijke gemeenten of particulieren moet worden gedragen. De nieuwe restauratiepolitiek heeft voor Frl. veel bewaard. z Bouwkunst.

Zie. *R.* in Frl. (1953); Leeuw. Cour. (16.10.1954; 22.6.1957).

Restauraties. Lijst van restauraties met prov. en rijkssubsidie in Frl. (1917-57). Sedert 1917, toen als eerste object de waterpoorten* van Sloten met prov. hulp werden gerestaureerd, zijn ca. 115 kerkelijke en wereldlijke gebouwen en onderdelen van het interieur of exterieur met subsidie van de overheid gerestaureerd. Deze lijst is tegelijk een monumentenlijst en wijst Fr. en niet-Fr. op een rijk bezit, dat met grote opofferingen is bewaard gebleven. Van 1917-57 werd door de prov. een bedrag van f 945 272,85 uitgegeven.

1917 Sloten (waterpoorten).

1922 Sneek (consistoriekamer herv. kerk).

1928 Oldeberkoop (herv. kerk en toren), Sloten (korenmolen).

1929 Ferwerd (herv. kerk en toren), Kollum (herv. kerk).

1932 Hindeloopen (Westertoren, fundering).

1936 Sloten (gevel herv. kerk), Sint-Anna Parochie (herv. kerk).

1937 Sneek (waterpoort), Dokkum (stadhuis).

1938 Hindeloopen (gebouw Irene), Minnertsga (herv. kerk en toren), Workum (herv. kerk).

1939 Lemmer (toren herv. kerk), Hantumhuizen (herv. kerk en toren).

1940 Franeker (Voorstraat 49, Martinskerk en -toren), Janum (herv. kerk), Wollega (herv. kerk).

1941 Bozum (herv. kerk), Bolsward (Martinikerk).

1942 Franeker (raadhuys, id. behang en plafond, vloer en torentje), Eestrum (herv. kerk en toren), Wollega (molen Windlust), Rinsumageest (crypt onder herv. kerk).

1943 Joure (herv. kerk en voorbereiding toren).

1947 Dantumawoude (toren herv. kerk), Kollum (toren herv. kerk), Oosterwierum (toren voormalige herv. kerk), Oldeboorn (toren herv. kerk), O.-Vlieland (diaconie-armhuys.)

1948 Deersum (herv. kerk en toren), Hindeloopen (drie woningen).

Deinum (toren herv. kerk), Eksmorra (herv. kerk), Jorwerd (herv. kerk en toren). Dokkum (Anjelierstraat 94), Idaard (zes gebrandschilderde ramen in herv. kerk).

1949 Lwd. (Prinsessehof), Bolsward (Dijkstraat 23), Franeker (toegangspoort Westerhuys vrouwengasthuys), Balk (B. 63).

1950 Blija (toren herv. kerk), Makkum (herv. kerk en toren), Midsland (perceel no. 109), Terschelling (kommandeurswoning, Langebuurtstraat 32), Bolsward (Appelmarkt 13).

1951 Ureterp (toren herv. kerk), Dronrijp (Alma Tadema huys), Bergum (herv. kerk en toren).

1952 Workum (stadhuys), Achlum (poortje van Groot-Deersum), Sloten (gevel Dubbelstraat 213).

1953 Piaam (herv. kerk en toren), Oosterend (sacristie herv. kerk), Harlingen (perceel Voorstraat 83), Augustinusga (herv. kerk), Stiens (toren herv. kerk), Formerum (boerenhuys), Oosterwierum (grafzerken in toren herv. kerk).

1954 Bolsward (toren herv. kerk), Makkum (herv. kerk en waag), Franeker (Martenahuys en vier theehuisjes), Westergeest (herv. kerk), Een (Drente, schans), Harlingen (gevel Franekereind 40), Kornjum (poortgebouw), Joure (gevel Midstraat A 605), Sneek (binnenbetimmering van Fr.. Scheepvaart Museum), Dokkum (gevel de Zijl D 32), Bolsward (gevel Marktstraat 6).

1955 Bolsward (koorbanken herv. kerk), Hoorn (Terschelling, herv. kerk en toren), Nijeberkoop (Saksische boerderij), Westergeest (toren herv. kerk), Leeuwarden (ramen koor Grote Kerk), Sluisje aan de Linde, Bolsward (binnenbetimmering), Schalsum (klankbord herv. kerk).

1956 Westhem (toren herv. kerk), Franeker (wandschilderingen Martenahuys), Veenwouden (Schierstins), Workum (doopsgez. kerk), Harlingen (raadhuys), Bergum, Jorwerd, Makkum, Stiens, Minnertsga en Engwierum (orgels in herv. kerk), Engwierum (ramen herv. kerk), Schillaard (toren voormalige herv. kerk), Franeker (Zilverstraat 16), Ee (epitaf herv. kerk), Franeker (Noord 102).

1957 Dronrijp (toren herv. kerk), Harlingen (grote sluis, toren herv. kerk), Huizum (toren herv. kerk), Kimsward (toren herv. kerk), Bolsward (raadzaal c.a.), Dronrijp (gasthuys Vredenhof), Finkum (herv. kerk en toren), Vlieland (Tromphuis en Dorpsstraat 92). z Crypt, Gasthuys, Glasramen, Kommandeurswoning, Monumenten, Sacristie, Waterpoort.

REUZEN. De Fr. sagen* vertellen, dat zij door het verliezen van zand of aarde hoogten deden ontstaan (Pôpehichte Beetsterzwaag, Hegewier Beetgum), vaarwaters groeven (Boorn bij Akkrum, Linde, Wurge bij Stiens), met grote stenen gooiden (Gauw, de Werp bij Wirdum); zij zijn dom en zwijgzaam.

R.-sagen zijn vaak jong en duidelijk ontstaan in een poging tot naamsverklaring. Zo werd Akkrum 'Ah, krom', een klacht der R., toen hun vaart zoveel bochten vertoonde.

REUZENSLAK. Grote, tot 11 cm lange naaktslak. Beweegt zich voor een slak zeer snel. In Frl. voor het eerst 1943 waargenomen te Schraard, 1944 en '56 ook in Sneek.

REVALIDATIE, z Mindervalidenzorg.

REVEIL. Geestelijke opwekkingsbeweging begin 19de eeuw, gevolg van de afkeer van het rationalisme en beïnvloed door romantiek, mystieke stromingen, opkomst van de idealistische filosofie en oplevend nationaal besef.

Het R. vond in Frl. ingang bij de stillen in den lande, die door het piëtisme*, de oefenaars* en 'fijnen*' waren beïnvloed. W. Bilderdijk* had hier vrienden. Voormannen waren verschillende predikanten (Luc. Fockens, J. W. Becking, Th. v. Berkum, A. Weremeus Buning, J. J. Knap, J. W. Felix, J. H. Guldenarm), maar ook leken (J. P. Eringa, A. W. Schoonhoven, Evert Teves, Th. Sj. Sinia, S. Tromp, J. Nieuwland, G. de Boer). Vooral in de Zuidwesthoek hebben de R.-mannen invloed gehad, die tot heden doorwerkt in het confessionele karakter der herv. kerk, de schaarste der geref. gemeenten, de vele chr. scholen, de zendingsbelangstelling.

Zie: G. A. Wumkes, *It Fr. R.* (1938); M. E. Kluit, *Het R. in Ned.* 1817-54 (Amsterdam 1936).

REYD, Everard van, geschiedschrijver (Deventer 1550-Lwd. 25.2.1602). Sedert 1567 in ballingschap gevormd, komt hij als secretaris van Jan de Oudenaar Gelderland; in 1584 raad van Willem* Lodewijk, voor Gelderland in Staten-Generaal.

Bij de belangrijkste gebeurtenissen betrokken, beschrijft hij zijn tijd en vooral de Fr. en Gelderse zaken met gezag (1566-1601, vóór 1583 beknopt). J. v. d. Sande vervolgt zijn werk.

Wrk.: *Hist. der Nederlantscher oorlogen begin ende voortganck tot den jare 1601* (Arnhem 1626, ²1633; in Latijn vertaald door Dionysius Vossius (Amsterdam 1633).

Zie: N.B.W. V, 594-595.

REYNALDA, Agge Jelles, zilversmid (Franeker ?-na 1681). Meester in 1658. Werk in Fr. Museum.

REYNIER van Tsjum, koopman, in dienst der Oost-indische Compagnie (Tsjum 1606/07-IJlst 1670). Werkte in Siam (1629-45), nam deel aan een gezantschap naar de keizer van Japan (1645) en sleet zijn laatste jaren als vroedsman, burgemeester enz. te IJlst.

Zie: D. Cannegieter, R. v. T. (1904).

REYTSE AYESSEZ. Laatste doopsgez. martelaar in Frl. (1574). Van Braghts *Martelaarspiegel* (1685) bericht uitvoerig over hem; neemt niet alleen

zijn authentiek vonnis op, maar ook acht gevangenisbrieven van R.A. aan zijn vrouw, ouders en vrienden (medeleden van de gemeente), waarin hij de verhoren uitvoerig beschrijft.

Hij was 18.9.1573 door verraad gevangengenomen te Oldeboorn, waar zijn ouders woonden, meteen naar Lwd. gebracht, en ten slotte op 23.4.1574 ter dood veroordeeld en nog diezelfde avond in de 'pijnigtoeren' verdronken.

RHALA, Henricus, jurist (Lwd. 1591-Franeker 8.11.1640). Advocaat te Lwd. (1614), hoogl. in welsprekendheid en geschiedenis te Franeker (1618). Hij maakte zich vijanden door lessen in andere vakken te geven, o.a. het Romeins recht, maar werd toch ook hoogl. in de rechten (1636).

Zie: Boeles I, 2de dl., 108-112; Vr. F. VIII (1859), 65-79.

RHALA, Johannes, jurist (Franeker 1630-Lwd. 16.6.1686). Zoon -van Henricus R., advocaat en raadsheer in het Hof te Lwd., curator van de Hogeschool. Zijn album* amicorum is bewaard.

Zie: N.B.W. III, 1073; Vr. F. VIII (1859), 70-76.

RHENFERD, Jacobus, oriëntalist (Mühlheim 15.8. 1654—Franeker 7.11.1712). Rector te Franeker (1678), een functie die hij het jaar daarop vaarwel zei, gepasseerd als hoogl. in oosterse talen; pas 1682 benoemd. Trok veel leerlingen, schreef een vergelijkende grammatica van alle Semitische talen.

Zie: Boeles I, 2de dl., 300-306.

RIBBEKLAUWER. Iemand die slecht schaatsenrijdt: alsof hij koeieribben onder de voeten heeft. Scheldnaam voor de bewoners van Staveren, z Schaatsen.

RICHTER, Johannes Jacobus, dichter (Groningen 10.10.1828-Dokkum 29.10.1868). Was van beroep wegwerker.

Wrk.: *Ontboezeming* op 18 juni 1865 (1865), *Wat een werkman dacht en zong* (Zwolle 1869).

Zie: N.B.W. X, 809.

RICHTHOFEN, Karl (Otto Johann Theresius) Freiherr von, Duits rechtshistoricus (Damsdorf, Sleswijk, 30.5.1811-6.3.1888). Studeerde te Breslau en te Berlijn; contact met de rechtshistorici von Savigny en Eichhorn. Kreeg voorliefde voor hun vak en stelde zich tot taak de Fr. rechtsgeschiedenis tot klaarheid te brengen. Op instigatie van Jacob Grimm een bezoek aan Groningen en Frl. (1834), waar hij rechtshandschriften opspoorde.

R. promoveerde 8.7.1840 in de rechten, was daarna privaattoecent in Berlijn. Trok zich als dr. honoris causa (16.10.1860) terug naar zijn geboorteplaats, waar hij vrij spoedig een oogziekte kreeg. Zijn *Untersuchungen*, niet voltooid, schreef hij als volslagen blinde. → Geschiedschrijvers.

Wrk.: *Friesische Rechtsquellen* (Berlin 1840); *Altfriesisches Wörterbuch* (Göttingen 1840); *Lex Frisionum* (1866); *Untersuchungen über friesische Rechtsgeschichte* I-III, I, 4 Bd. (Berlin 1880-86).

Zie: Vr. F. IX (1862), 373-386; *Ztschrift der Savigny Stiftung G.*

A. IX (1888), 247; Allgem, Deutsche Biogr. LIII (1907), 346-353.

RIDDERS. In Frl. zeldzaam. Elders tot ridder geslagen Juw Juwina* (?), Rienk Bockema*; door Albrecht van Beieren 1399 Gerrit Cammingha; in 1515 Hessel en Kempo van Martena*; later Pieter van Dekama*.

RIDDERSCHAP. Van 1814-51 college binnen de Prov. Staten, waarin de edelen waren georganiseerd. Voor Frl. ingesteld bij Reglement Prov. Staten (K.B. 23.12.1825; nr. 122). Voor uniform zie *Ned. Heraut* VIII (1897), 172.

RIE, Fryske (Friesenrat). Opgericht 18.2.1956 in Leer, nadat op het Groot.fr.* congres in Aurich (28.8.1955) daartoe in beginsel besloten was. De Fr. R. wil op maatschappelijk en cultureel terrein het contact bevorderen tussen Friezen in Westerlauwers*, Oost*- en Noordfrl.* (en elders).

Elk gebied wijst zeven tot negen vertegenwoordigers aan in de Fr. R. De Fr. R. organiseert Grootfr. congressen (eens in de drie jaar), geeft een gemeenschappelijk jaarboek uit, publiceert 'Fr. Stemmen*' in Nederlands en Duits, bevordert uitwisseling van personen en groepen e.d. Voertalen: Fr., Nederlands, Platduits, Duits.

Zie: J. Piebenga. *Wir Friesen* (Aurich 1956).

RIED (Oudfr.: *red, rith*; nu: *ried, rie, ryt, rijt, rij, ryd*). Soortnaam: vaak voorkomende waternaam. Natuurlijk stroompje, meest op grote stroom uitlopend (z Slenk, Wetering). In eigennamen: Oude R. bij Burgwerd en Buitenpost, Driezumer Zijlried, Oude Zijlsrid bij Oostrum, Ouwe Rij bij Vrouwenparochie enz.

Zie: Schönfeld, *Waternamen*, 188-190.

RIED. a. Oude slenk van Berlikum naar Dongjum en van Getswerderzijl naar Roptazijl (vergraven tot stroomkanaal); b. dorp in Franekeradeel aan de R. (435 inw.). Landbouw, veeteelt.. Herv. kerk van 1653, openb. lagere school.

Zie: Fr. Plaknamen III, 45-49; Schönfeld, *Waternamen*, 188-190; Moerman, 189.

RIEDEL, Johannes Petrus Bruinwold, theoloog (Groningen 22.1.1765—Kollum 9.10.1849). Predikant te Kollum (1789-1843); tot 1843, toen de Latijnse school werd opgeheven, tevens rector aldaar.

Zie: N.B.W. III, 1077.

RIED FAN DE FRYSKE BIWEGING (Raad van de Fr. beweging). Opgericht 1945 als overkoepelend orgaan, ter behartiging van algemene Fr. belangen. De algemene Fr. organisaties zijn vertegenwoordigd in de R. Deze vertegenwoordigt de Fr. beweging bij overheidsinstanties en houdt bewegingsdagen en conferenties over actuele problemen, z Driemanschap; zie Compendium: Fr. beweging.

RIEDPOLDER. Boezemwaterschap* in Barradeel, Franekeradeel en Harlingen (ruim 2900 ha). Opgericht 1913 tot regeling van waterstand en

verkeersgelegenheid (vaarten en wegen). Voorzitter benoemd door Ged. Staten. Voor het wapen → Boezemwaterschap.

RIEMERSMA, Jan Herman, onderwijzer (Menaldum 10.12.1860-Giekerk 1.8.1942). Stond lang te Giekerk, richtte Bond van Zangkoren op (1911), schreef veel over oud-Frl., stichtte Federatie van Begrafnisverenigingen (1932).

Zie: Leeuw. Cour. (10.12.1940; 3.8.1942); Repert-, 125-126.

RIEMPJES (Fr.: *riemkes*). Plant. Eenmaal gevonden op Ameland en bij Bakkeveen; overigens wel beperkt tot spoorlijnen.

RIEMSTEKEN. Tijdens de republiek naam voor de gewoonte van sommige Statenleden (vooral grietmannen) om de landdag te traineren door in Lwd. hun eigen zaken te behartigen.

RIEN. Dorp in Hennaarderadeel O.Z.O. van Wommels (175 inw.). Veeteelt. Voor 1954 buurschap onder Itens-Lutkewierum. De paardenmarkt was lang bekend, z Rijn.

RIENKS. Boerengeslacht uit Hallum, waartoe o. a. behoren: Sieds Johannes R. en Klaas Arjens R.

Zie: G. Terpstra *Famyljeboek fan de Rienksen*, cyclostyle (1955).

—, **Johannes Rienks**, boer (Holwerd 25.1.1740—Hallum 25.5.1821). Schreef *En ves in het boerefr. Op it reedriden van LXIV Fammen... 1809 to Ljouwert op 'e Gref* (1809). Vader van Sieds J. -ff.

Zie: G. Terpstra, *De Rienksen* (1950), 3-9.

—, **Klaas Arjens**, civiel-ingenieur (Oosterend 15.6. 1898-). Kwam 1930 bij gem. werken te Lwd. Sedert 1947 bij de prov. Hoofdingenieur, adjunct-directeur van de prov. waterstaat.

Wrk.: (met G. L. Walther) *Binnendijken en slieperdijken yn Frl.*, 2 delen (1954).

Zie: Repert., 126; Fr. Plaknamen IV, X; Barradeel (1955), 142-148; Baerderadiel (1957), 114-138.

—, **Sieds Johannes**, boer (Marrum 6.10.1770—Leiden 15.11.1845). Amateur sterrenkundige, sedert 1826 als instrumentmaker te Leiden. Werk: o.a. een telescoop in het Fr. Museum.

Zie: V.A. (1889), 54-67; Rooseboom, *Bijdrage*, 117-119; J. v. d. Bilt. *De grote spiegelkijkers van Roelofs en Rienks* (Leiden 1951); Hemel en Dampkring (nov. 1952).

RIENKS-WALLINGA, Durkje (Hantumhuizen 14.8. 1902-). Volgde J. v. d. Tol* op als redactrice van 'Sljucht* en Rjucht' (1937). Docente Fr. bij het M.O.

RIENSLUIS. Schutsluis (1957) te Lemmer. Zal de verbinding vormen tussen Vluchthaven (peil IJselmeer) en nieuwe binnenhaven (door de afdamming Lemsterrijn en demping van vaart langs de Vissersburen).

RIESEN, Wouter Ruurds van, Nederlands schrijver (Grouw 1.11.1885—). Kiest voor zijn werk wel Fr. stof (Angenietje Speerstra is de naam van zijn moeder).

Wrk.: Een liefdeshistorie uit het oude Frl. (1939); Angenietje

Speerstra (1939); 'Dokterom' (dr. E. Halbertsma) (1952).

RIET (Fr.: *re-id*). Grasachtige plant. Aan de waterkant, in duin valleien en moerassen. Vaak aangeplant voor bescherming vaartoevers. In Frl. zeer algemeen. Minder goede kwaliteit wordt in de herfst groen gesneden en verkocht als blad-*R.* voor afdekking van bijv. bollenvelden. Na nov. wordt de rest gesneden als dek-*R.* (z Rietdekken) en *mat-R.*, gebruikt voor *R.*-matten in de tuinbouw, zinkstukken, krammatten in de waterbouwkunde en in het stukadoorsbedrijf. Enige export, vnl. naar België.

Het snijden geschiedt met het *R.*-mes en machinaal. Geschatte produktie Nederland 20 miljoen bossen van 23,5 cm omtrek, Frl. 3 miljoen. Wordt verhandeld per vim: 100 bossen van 33 cm. Meer N. per voer: 60 bossen van 30 of 30 bossen van 45 cm.

R.-centra zijn: Makkumerwaard, Eernewoude, Lindevallei, Fr. meren. Vroeger roofbouw; tegenwoordig pogingen tot *R.*-teelt door bemesting, bespuiting e.d. Sedert 1946 een rijkslandbouwconsulent voor de Griend- en *R.*-cultuur te Utrecht. Zie: J. Botke, Yn en om de reidwal (1941); Bedrijfsgroep Houtindustrie; Rapport van de commissie tot behoud van goed *R.*-land. Rietmeer. In 16de- en 17de-eeuwse stukken is sprake van een *R.*-meer, bijv. van een kerk. Hier werd het *R.* voor de daken gehaald, ook voor de kerk. Een ondiep meertje in Wymbritseradeel, Z.W. van Westhem (ca. 30 ha), verbonden met Siphkemeer, heet nog aldus.

RIETDEKKEN. Het met riet bedekken van een dak. Vroeger in Frl. bij boerenschuren (Wouden en N. kleistreek) en arbeiderswoningen (Wouden). Tegenwoordig bij boerenschuren, villa's, zomerhuisjes enz.

Het riet wordt met behulp van een lange ijzeren naald met ijzerdraad op de daklatten genaaid en met een drijfboard opgedreven tot het vlak ligt. Als dakbedekking economisch en esthetisch verantwoord: isoleert en neemt vocht op, vooral van belang voor veestellingen. In Frl. ca. 30 rietdekkersbedrijven.

Zie: J. Botke, De Gritenij Dantumadiel (1932); G. J. A. Bouma, Boerderijenboek (1949).

RIETGANS (Fr.: *swartkop(goes), wink*; kleine *R. readpoatgoes*). Vogel. Vaak als wintergast uit het hoge noorden.

RIETGORS (Fr.: *reidmosk, joad*). Talrijk als broedvogel, vooral in waterrijke streken.

RIETMEUBELN, z Rotanmeubelen.

RIETVLECHTEN. Huisindustrie in Eernewoude, waar men de grondstof, de biezen, bij de hand had. Men maakte uit lange gevlochten repen, met touw aan elkaar genaaid, matten in verschillende uitvoering. Bekend waren Jan en Sjoerdje v. d. Berg- v. d. Meer. z Kokelhûs, Noordwolde, Rotanmeubelen.

Zie: Heerenv. Koer. (22.7.1949).

RIETVLECHT- EN NIJVERHEIDSSCHOOL NOORDWOLDE. Toen tegen 1900 het veen rond Noordwolde* was afgegraven, moest er ander werk komen. Wilgeteen en -stokken groeiden langs de veenplassen. Dit materiaal werd gebruikt voor het

vlechten van mandjes en het maken van stoelen.

H. Edema v. d. Tuuk heeft dit werk gestimuleerd en bevorderde de export naar Frankrijk en België. In 1908 werd de *R.* door J. Mulder en F. Reitsma gesticht. Frankrijk ging 1914-18 als afzetgebied verloren. Later is de wilgeteen vervangen door rotan. De esthetische vormgeving krijgt de laatste tijd alle aandacht. Oudleerlingen der school treden ook op als werkmeester in werkplaatsen voor mindervaliden, z Rotanmeubelen.

RIETZANGER (Fr.: *reidsjonger*). Klein zangvogeltje. Bouwt nest tussen de rietstengels.

RIGE. Fr. woord voor 'rij'. Wij vinden het ook in plaatsnamen: Pingjumer en Abbegaaster *R.* en te Makkum de Bliks-, de Foar- en Efter--*R.* (Bleeks-, Voor- en Achterrij). Speelliedje van een rij arm-in-arm lopende kinderen: *Lange lange rige... z Rijn*.

RIIM, Thet Freske. Fr. kroniek in 1671 verzen, laat-Oudfr., uit de late M.E., overgeleverd in een door S. A. Gabbema* geschreven handschrift (Lwd., Fr. Gen.).

Het *R.* begint met het verhaal van Noach en de ark. Na zijn behouden landing ziet Noach in een visioen drie sterren (zijn zoons) elkaar bestrijden. Dit visioen noopt hem, Sem met kroon en witte vaan te begiftigen en naar Azië te zenden, Japhet met een rode vaan te stellen over Europa en de verdoemde Chain naar Afrika te sturen. Van Azië uit trekken de Friezen in tien schepen met vaan en kroon naar Hibernia; zeven schepen varen verder naar Eemsgo en landen daar. De Friezen vragen en krijgen een stadhouder van de heidense koning Redbad van Denemarken, vermoorden deze, maar worden later door diens zoon weer onderworpen in naam van Redbad. Deze neemt de kroon in beslag; de Friezen begraven echter de vaan. Samen met Karel* de Grote vechten de Friezen zich vrij; ze worden door Willibrord* gekerstend. Deze stelt Magnus Forteman aan als hoofd van de Friezen en geeft hem de vaan. z Alvinus, Friso, Magnus, Tractatus Alvini.

Zie: Thet Fr. Rum; Tractatus Alvini, ed. A. Campbell (1952); H. Bruch, Kroniek der Fr. kronieken (1952), 13-14.

RIIMEN EN TELTSJES (Gedichten en verhalen). Populair boek door de broers J. H., E. en Tsj. Halbertsma*, eerst in onderdelen verschenen: te Deventer (dec. 1822), 36 blz. (*De Lapekoer* fen Gabe Skroar*); (1829) 237 blz.; (1834) ca. 500 blz.; (1835-58) losse stukken. Eerste volledige uitgave in 1871; de vijfde van 1918, geïllustreerd door Ids Wiersma*; nog vollediger de laatste van 1944. Hollandse vertaling door J. J. A. Goeverneur*, Duitse door K. J. Clement*.

RING, *a.* onderdeel van een classis in de herv. kerk. Bij vacature vervult de *R.* de beurten. Men spreekt van *R.*-dominees en *R.*-diensten. Een *R.* heeft een eigen reglement en regelt de consulentenschappen.

De classis Lwd. heeft zes *R.en* (Lwd., Beetgum, Bergum, Drachten, Stiens, Wirdum); Sneek vier (Sneek, IJlst, Workum, Sloten); Franeker vier (Harlingen, Franeker, Bolsward, Makkum); Dokkum vier (Dokkum, Buitenpost, Holwerd, Akkerwoude); Heerenveen vier (Heerenveen, Joure, Wolvega, Oosterwolde).

b. groep van ca. 12 doopsgez. gemeenten, die zich hebben samengevoegd tot onderlinge hulp, bijv. in tijd van vacature of bij ziekte van de predikant. In Frl. zijn drie *R.en*: Akkrum (sedert 1837), Bolsward (1840) en Dantumawoude (1850).

De *R.*-indeling is onbekend in de geref. en r.k. kerk. De gereformeerden kennen de particuliere synode Frl. noordelijk gedeelte en zuidelijk gedeelte. Het N. deel heeft de classes Dokkum, Franeker Hallum, Kollum en Lwd.; het Z. deel de classes Bergum, Bolsward, Drachten, Heerenveen, Sneek en Workum. De r.k. hebben drie dekenaten (Lwd., Heerenveen en Sneek), z Classis, Dekenaat.

RINGDIJK. Algemene naam voor waterkering rondom niet te grote polder*. Speciaal: Middelzeedijk Z.W. van Tirns, later ten dele opgenomen in de Z. binnendijk* van de Ysbrechtumerhem.

RINGERS, Vitus, predikant en Fr. dichter (Harlingen 22.1.1660-Ried 23.2.1725). Schreef een aantal lofdichten in het Nederlands; vooral van betekenis door *zijn Stichtelijk Sangprieel belommerd met het Hoogelied Salomons ende andere Heilige gezangen* (1686), waaruit zekere muzikale eruditie blijkt. Hij verdedigt gebruik van wereldse melodieën voor stichtelijke teksten, geeft drie psalmvertalingen in het Fr., en pleit voor gebruik van Fr. in de kerkdienst, z Psalmberijming.

Zie: Estr. V (1954).

RINGMUS (Fr.: *ffildmosk*). Vogel, kleiner dan huismus en veel schuwer.

RINGNALDA, Murk Hotses, theoloog (IJlst 28.9.1775-Harlingen 4.1.1831). Predikant o.a. te Terkaple (1811-15) en Harlingen (1815-31), schreef ook Fr. verzen.

Zie: N.B.W. X, 815.

RINGRIJDEN. Feestelijke wedstrijd voor paren, in Frl. meest in sjezen*. In de 18de eeuw een algemeen volksvermaak, door herbergiers uitgeschreven. Na W.O. II met de nieuwe belangstelling voor het Fr. paard en de krompanelen sjees, in zekere mate herleefd. Meestal gehouden in de hoofdstraat van stad of dorp.

RINGWIEL. Langwerpig meer (ca. no ha) in Wym-britseradeel met aan de noordzijde een uitstulping, Het Hop*. Ten zuidoosten verbonden met Fluessen, ten westen met Vlakke Brekken.

RINIA, Van. Hoofdelingengeslacht te Blessum (eind 15de-begin 18de eeuw). Een tweede familie Van *R.* leverde in 17de en 18de eeuw enkele officieren.

Zie: Stb. I, 301; II, 202; Cat. nr. 190. Gem. mus. A'dam (1958).

RINKELBEL. Rammelaar. Reeds uit de terpentijd bekend (van klei). In de 17de eeuw prachtige, zilveren *R.en* als peetgeschenk. Er zijn er in verschillende vorm (penning met belletjes, verbonden met fluitje). Het Fr. Museum heeft mooie exemplaren. Vgl. W. Dijkstra, *De sulveren Rinkelbel* (1856).

Zie: Leeuw. Cour. (4.2.1953).

RINKHOUT, Gerben, 18de-eeuws jeneverstoker te Marrum. Beantwoordde met 21 anderen de prijsvraag der Staten van 11.9.1748 over nieuwe belastingen.

Naast het antwoord van *R.* hadden de inzendingen van de hoogl. N. Ypey* en van een onbekende waarde. Dat van *R.* met elementen uit de twee andere vormde de basis van het plakkaat van 17.9.1749 tot invoering ener nieuwe belasting i.p.v. enkele andere. Ypey had de verdeling over steden en grietenijen berekend. Het was een inkomstenbelasting naar 9 à 10 klassen der bevolking, lopend van 5-14 pct. Omslag en inning werden een fiasco, en 1750 is het systeem-*R.* afgeschaft, z Financiën, prov.; Quotisatie.

Zie: C. J. Guibal, *Democratie en Oligarchie* (1934), 179 e.v.

RINSE DIRKS, 18de-eeuws uurwerkmaker te Grouw (gest. 1787). Werk: stoeltjesklok en gangklok in Fr. Museum.

RINSEMA, Thijs, schilder (Drachten 18.6.1877-1.3.1947), Autodidact. Werkte een tijdlang in kubistische trant. Later mijmerend, ingetogen en realistisch schilder van kleine stillevens met bloemen, vruchten *e.d.*

Zie: Palet (1931); Fr. Stud. Alm. (1948), 70-77.

RINSUMAGEEST (Fr.: *Rinsumageast, De Geast*, familienaam en *geest**). Dorp in het noordwesten van Dantumadeel, op hoge zandgrond, waarop de naam betrekking heeft (1319 inw.). Tot 1881 hoofdplaats der gem. Herv. kerk uit de 11de eeuw, met zeldzame → crypt* onder het koor en hagoscoop*; geref. kerk. Chr. kleuterschool, verenigd chr. onderwijsschool en geref. school. Zuivelfabriek. Het dorpsgebied reikt over de Dokkumer Ee, waar Smidshûs ligt. Onder *R.* stonden eenmaal de stins → Tjaerdastate, in 1834 gesloopt, en het vermaarde klooster Klaarkamp*.

Zie: Hepkema Memories, 354; Reg. Leeuw. Cour., 56; Repert.. 207; Fr. Dagbl. (2, 9, 16, 28.2, 2.3.1957).

RINTIE JANS, zilversmid (?-Lwd. na 1671). Meester te Lwd. (1646). Leerling van Obe* Clasen. Hoofdwerk: Twee schotels en kan (z Popta-schat) in Fr. Museum. → Zilversmeedkunst.

Zie: Voet, 42.

RINTJES, Hendrik, drukker-boekverkoper (1656-98). Woonde in de Peperstraat 'in de Zaadzaaijer' te Lwd., vriend van Gysbert* Japicx, doopsgez. vermaner. Schreef Hollandse gedichten.

Zie: Wumkes, Paden IV, 201-210.

RIPERDIJK. Z. dijk van de Rijperahem*, van Hieslum langs de Oudegaaster Brekken naar Schatting.

RIPPERTUS SIXTI, theoloog (Franeker 8.7.1583-Lwd. 16.3.1651). Zoon van Sixtus* Ripperti. Vooraanstaand predikant te Lwd. (1628-5:).

Zie: Romein, Naamlijst, 18; Wumkes, Paden I, 231-236.

RISPENS. Oud geslacht, 15de-17de eeuw te Oosterend. In 17de eeuw enkele officieren,

gedeputeerden enz.

Zie: Stb. I, 303; II, 203.

RITSUMAZIJL (Fr.: *Ritsumazyl*), *a.* nieuwe bascule-brug in planweg* Marsum—Weidum over het Van Harinxmakanaal. Voormalige uitwateringssluis voor O. Westergo naar de Middellzee lag iets noordelijker; nu ter plaatse een duiker, *b.* buurschap aan de Harlinger Trekvaart, deels onder Deinum, deels onder Marsum.

RITTER, Johannes Jacobus, medicus (Bern 15.7. 1714-? 23.11.1784). Hoofd van het anatomisch laboratorium te Bern (1737), lijfarts van de landgraaf en de baronnen van Hessen (1740), hoogl. in genees- en ontleedkunde (1747) en botanie (1748) te Franeker. Om zijn zwakke gezondheid na drie maanden ontslagen. Sloot zich aan bij de Moravische broeders in Silezië.

Zie: Boeles I, 2de dl., 502-504; Bijdr. Gesch. Geneesk. XXI (1941) 84-88.

RIUSTRINGEN. Streek om de Jade-boezem tot de Weser, vanwaar twee belangrijke Oudfr. handschriften stammen die voor de Fr. taaistudie van belang zijn door zeer afwijkende taalvormen.

RIXT. Pseud. van H. A. v. Dorssen*.

RIXT VAN 'T OERD. Sage van een vrouw op het eenzame Amelander Oerd*, verdacht van toverij, die 's nachts een koe met brandend licht het strand op stuurt en zo een schip met haar enige zoon erop laat verongelukken.

Voor het eerst in berijmde vorm gepubliceerd door P. J. Braaksma (r 889). Deze heeft het verhaal sterk opgesierd en misschien een Frans motief (al sedert 1833 in omloop) op Ameland gelokaliseerd. D. A. Tamminga* schreef de ballade *Wylde Rixt*.

Zie: Tj. W. R. de Haan, Volk en Dichterschap (Assen 1950), 89-91.

ROBBEN. Aan het waterleven aangepaste zoogdieren. Aan de Fr. kust en in de Waddenzee de gewone zeehond*. Het is mogelijk dat de grijze zeehond, de klapmuts, de stinkrob, de zadelrob en de, tot een andere familie behorende walrus, hier wel eens aangetroffen worden. In de terp van Marsum is de onderkaak van een grijze zeehond gevonden.

Zie: IJsseling en Scheygrond, De Zoogdieren van Ned. (Zutphen 1950); F. H. v. d. Brink, Zoogdierengids (Amsterdam 1955).

ROBINSON CRUSOË. De hoofdpersoon uit Daniël Defoe's boek (1719) kan dezelfde zijn als de 'El Ho' uit H. Smeeks *Beschrijvinge van het magtig Koninkrijk Krinke Kesmes* (1691). Als Smeeks de avonturen van Sjouke Gabbes uit Nijehaske (1655) beschreven heeft, zou *R.C.* van Fr. afkomst zijn. In 1834 (³1855) verscheen de *Fr. R.C.*, door S. M. v. d. Galiën in het Fr. vertaald (1948).

Zie: W. H. Staverman, R. C. in Ned. (Groningen 1907); L. L. Hubbard, Een Ned. bron van den R. C. (Den Haag 1921); Deutsche Rundschau (jan. 1928); English Studies XIII (1931).

ROBLES, Caspar de (ook: di), heer van Billy,

Spaans aanvoerder (Robles, Portugal, 1527-Antwerpen 4.4. 1585). In 1568 werd de 'zwarte kolonel' luitenant-stadhouder van de N.O. provincies (voor Aremberg*, Megen* en Barlaymont*). Bouwde kastelen o.a. te Oostmahorn, Sloten, Lemmer en Makkum. Trad krachtig op bij de Allerheiligenvloed* (1570), liet de dijken verbeteren (Spaanse* Paal, Stenen* Man, 1575)' Nam 1571 het initiatief tot het graven van het Kolonelsdiep*. In nov. 1573 stadhouder in het noorden. Na de Pacificatie* van Gent (1576) sloten Frl. en Groningen zich bij de prins aan en raakte *R.* bij de Waalse* furie gevangen. Mrt. 1577 werd hij vrijgelaten, maar zijn rol was uitgespeeld. → blz. 553.

Zie: N.B.W. X, 819-820; Repert., 269.

RODE KLIF. Meest W. der drie Gaasterland se kliffen, tot 9 m hoog en ca. 200 m lang.

Strekte zich vroeger verder zuidwaarts uit; bij elke stormvloed was er afslag, bij die van 1825 wel 8 m over een lengte van 70 m. Kort daarna werd het *R.K.* door 'een steenen voeting en paalwerk' versterkt. In de 19de eeuw had het klif nog een steile wand van rood keileem; deze werd 1893-96 meergelooiend gemaakt en met graszoden bedekt; nu is het klif groen.

Sedert 1945 wordt op het *R.K.* de slag bij Warns* herdacht; daarvoor werd in 1949 een eenvoudig monument van veldkeien opgericht. In het *R.K.* is een zandgroeve, waar oeverzwaluwen broeden, eigendom van It Fr. Gea*.

Het volk weet niets van uitbarstingen van het *R.K.*, die sommige kronieken noemen en waarbij een vurige draak gezien zou zijn J. H. Halbertsma* situeerde hier een nachtmerriesage. Men zegt, dat erin de 19de eeuw nog een schimmel spookte, en in Staveren dat de kindertjes van het *R.K.* komen en over zee naar de stad worden geroeid, z Kinderboom, Poppestien.

Zie: Hepkema Memories, 507; Reg. Leeuw. Cour., 56.

RODENBURG, Rutgerus, predikant (Lwd. 16.3.1771-IJlst 15.4.1843). Stond te Akkrum, Nijehaske en IJlst (1819-43). Heeft godsdienstige werken geschreven.

Zie: N.B.W. X, 821.

ROEDE (oude vormen: Fr.: *jerd* of *motten*, Latijn: *virga* of *pertica*). In het algemeen een lengtemaat; bij strookverkaveling gebruikt als breedtemaat voor land.

De afmeting wisselde plaatselijk (die was dan wel aan kerkmuren of torens aangegeven), maar de meest gebruikelijke *R.* was de *konings-R.** fm 1813 op 3,91278 m gesteld. Een dijk-*R.* bij Wonseradeel Zuider Zeedijken is 4,736 m of 12 dijkvoeten, ca. 16 Fr. houtvoeten. De vierkante *R.* heeft als oppervlaktmaat de oudere landmaten niet kunnen verdrijven, z Maten en gewichten.

Zie: W. C. H. Staring, Maten, gewichten en munten (1902); O. Postma, Fr. Kleihoeve (rg34), 13; IJsselmeerdijken 7, 25, 150-151 241, 445.

ROEK (Fr.: *idem*). Vogel. Talrijk voorkomend, broedt in soms grote kolonies in boomgroepen en langs wegen.

ROEKEBOS. Complex gemengd bos van loof- en naaldhout, N. van het buitengoed 'Harinxma-state' te Beetsterzwaag. Bijzonder fraai bos, deel van dit particuliere landgoed. Niet vrij toegankelijk.

RÖELL, Herman Alexander, theoloog (Unna, Duitsland, 1653-Amsterdam 12.7.1718). Hofprediker te Herford (Duitsland) in 1680, predikant en privaattoecent in de verbondstheologie van Coccejus* te Deventer (1682), hoogl. in filosofie en theologie te Franeker (1685-1704). Hevige polemieken met U. Huber* en J. Regius* over de rol van de rede in de Heilige Schrift, met C. Vitringa* Sr. over de voortkomst van God de Zoon uit God de Vader. Hoogl. in de theologie te Utrecht (1704).

Zie: Galama, Wijsg. Onderwijs (1954), 131-138.

ROEPNAMEN, z Diernamen.

ROERDOMP (Fr.: *reiddomp*). Reigerachtige vogel; broedt in klein aantal in rietvelden. In zeer strenge winters vallen slachtoffers.

ROG (Fr.: *roch*). Ruitvormige vis. Af en toe in de Waddenzee gevangen. Vroeger was de stekel-*R.*, daar vrij talrijk. De pijlstaart-*R.* komt ook wel eens bij de kust voor. Van de zeeëngel, een vis die uiterlijk veel op de *R.* lijkt, zijn een enkele maal jonge exemplaren in de Waddenzee gevangen.

Zie: Fauna van Ned. (1941).

ROGGE. Met aardappels en haver het gewas van de zandgronden. Er is winter- en zomer-?, de laatste in zeer beperkte omvang (1956 in Frl. 35 ha). De teelt is in de 19de eeuw belangrijker geweest. Van 1900-40 in Frl. gemiddeld 3500 ha; 1950 2450 ha (Nederland 175 190 ha) 1956 1840 ha (Nederland 171 212). De verdeling over de landbouw gebieden was in 1956: kleibouwstreek (meest Kollumerland) 28 ha kleiweidestreek 3 ha; veenweidestreek (meest Gaasterland) 84 ha de Wouden 1630 ha; de eilanden (meest Ameland) 95 ha. Het ver bouwde ras is Petkuser. z Granen.

ROGGEBOUWERIJ. Tamelijk primitief landbouwstelsel, in de Wouden (evenals in Drente) tot in de 19de eeuw naast o.m. het drieslagstelsel* gebezigd. Voortdurende roggebouw met om de zes tot tien jaar een afwisseling met boekweit* of, later, aardappels.

ROGGENDORF, Wilhelm vrijheer van, stadhouder (1481-aug. 1541). Volgde Floris van Egmond* in 1517 als stadhouder op (1517-21); kon tegen de Geldersen niet veel uitrichten.

Zie: Vr. F. VIII (1859), 189-203; N.B.W. III, 1086-1088.

ROGGIUS, Johannes, theoloog (Emden?-Hoorn 4.3. 1618). Inspecteur der Franeker bourse* (1591), hoogl. in wiskunde (1592). Na zijn eervol ontslag was hij op enige plaatsen predikant.

Zie: Boeles I, 2de dl., 62-66.

ROHEL (Fr.: *Reahei*, dat is de rode zetwal van een turfpet), *a.* deel van het dorp Augustinusga in Achtkarspelen, aan het Kolonelsdiep (Prinses-

Margriet-kanaal). Enige scheepsbouw.

b. dorp in Haskerland, aan de N.O. oever van het Tjeukemeer (207 inw.). Van het oude-*R.* is weinig over: het meerheeft grote delen van dit gebied (ook kerk met klokkestoel en kerkhof) verzwolgen. Na W.O. I is een polder *R.* tot stand gekomen (75 ha), waarvan na W.O. II ca. 30 ha is uitgegeven voor zeven tuinbouwbedrijven (3,75-6 ha elk).

ROLKLAVER (Fr.: *tôchklaver*). Moeras-*R.* algemeen in moerassen en langs sloten. Gewone *R.* in het oosten en op de eilanden; smalbladige meest op zilte plaatsen.

ROLLEMA, H. van, z Sminia, H. B. van.

ROMAN in de Fr. literatuur. De eerste werken die enig recht op deze naam hebben, zijn: E. Halbertsma, *De Jonkerboer*; H. G. v. d. Veen, *De Kaertlizzer*; Wal. Dijkstra, *De sulveren rinkelbel* (alle drie 1856); de '*R.s*' van de laatste zijn meer volksvertellingen in één kader ondergebracht, evenals de langere, ouderwets-romantische verhalen uit volksleven en historie van J. P. Asman, D. Hansma, P. G. Bleeksma.

De eerste moderne *R.*-schrijvers zijn R. Brolsma (naturalistisch) en S. Kloosterman (neoromantisch). Hoewel de meeste Fr. *R.s* van de moderne tijd uiteraard een 'regionaal' karakter hebben, behoort maar een deel tot de 'boeren-*R.*' (z Boer (in de literatuur)). Sommige schrijvers (R. Brolsma, A. Brouwer) bestrijken breder gebied: familie- en sociale *R.*; bij Brolsma vaak een ironische kijk op het dorpsleven, evenals bij Sj. v. d. Schaaf. Het leven van de 'kleine luyden' vindt men beschreven bij de chr. schrijvers W. Cuperus, P. Akkerman, H. Lodewijk e.a.; het werk van N. J. Haisma wordt beheerst door de problematiek Frl.-Indië. De historische *R.* is vertegenwoordigd door S. Kloosterman, J. P. Wiersma, Ypk fan der Fear, Y. Poortinga, L. Brolsma, A. J. Wybenga. Detective-*R.s* schreven o.a. Sj. v. d. Schaaf, G. Burgy, P. Terpstra, G. Bijker. De sfeer van de stad en het buitenland wordt uitgebeeld in *R.s* van A. Wadman, P. Terpstra, J. P. Wiersma, J. Spanninga-Posthuma, R. Postma-Stolk.

Na W.O. II is de Fr. *R.*-produktie zeer toegenomen, soms ten koste van de kwaliteit: er komt scheiding tussen *R.s* van literaire waarde en eenvoudige volkslectuur (vooral in de uitgaven van de Kristl. Fr. Folksbibliteek). Naar de vorm zijn de meeste Fr. *R.s* vrij ouderwets; de 'flashback' is zeldzaam en men stelt beschrijvingskunst boven vernuftige intrige; een gematigd naturalisme voert de boventoon, bij sommigen in sneller en gejaagder stijl (Haisma, Fan der Fear, Terpstra). De in het Nederlands geschreven *R.s* die in Frl. spelen (Th. de Vries, Sj. Leiker, Evert Zandstra, G. Mulder e.a.) rekent men formeel niet tot de Fr. literatuur. → blz. 554.

Zie: Th. de Vries, Fr. Stilistyk (1937), 89-91; A. Wadman, Krit. Konfoai (1951), 9-126; De Kath. Fries (aug. 1956), 23-28.

ROME. Als hoofdstad van het Romeinse rijk trok *R.* o.a. Verritus* en Malorix, als hoofdstad van de christenheid de Angelsaksische christenen en de door hen gekerstende Friezen.

Ze stichtten bij Sint-Pieter een hospitiium en een kerk (Santi

Michele en Magno, z Friezenkerk) en leden 846 zware verliezen tegen mohammedaanse plunders. De sage weet van de verovering van *R.* onder Magnus* (799), waarop Karel* de Grote zijn vrijheidsprivilege en de 17 keuren* zou hebben gegeven. Ook later bleef de band. Er zijn wetsbepalingen ten gunste van jaarlijkse bedevaarten; kruisvaarders deden soms de eeuwige stad aan. Na 1500 trok *R.* veel kunstenaars, o.a. Otto de Boer* en Pier Pander*.

Zie: Leeuw. Cour. (22.7.1859); Repert., 207; M. P. van Buijtenen, De grondslag van de Fr. vrijheid (Assen 1953).

ROME. Bos en moeras Z.W. van Beetsterzwaag. Botanisch en ornithologisch belangrijk natuurmonument, in particulier bezit.

ROMEIN, Thomas, bouwkundige (Lwd. 16.12.1811-24.2.1881). Stadsarchitect van Lwd. (1843-74), opvolger van G. v. d. Wielen*; directeur gemeentewerken (1874-81). Bouwde de Beurs en het Paleis van Justitie, organiseerde de brandweer.

ROMEIN, Thomas Adriaan, theoloog (Buitenpost 18.12.1802-Groningen 10.9.1867). Predikant Harkstede-Scharmer (1827-54). Bekend door zijn *Naamlijst der Predikanten... van Frl.* (1868), met aanvullingen van S. D. v. Veen* (1892). z Predikant.

Zie: N.B.W. X, 831; Repert., 126.

ROMEINS RECHT IN FRIESLAND, zie Compendium: Het Friese recht tot 1795.

ROMER, Cornelis Arnold, jurist (Lemmer 3.8.1855-Apeldoorn 15.5.1935). Vooraanstaand advocaat te Lwd., secretaris Fr. Mij. v. Landbouw (1883-1908).

Zie: Spahr van der Hoek, Fr. landb. II, 493.

ROMMELPOT. De Fr. *R.* en *R.*-liedjes wijken niet af van de elders bekende. Vooral gebruikt op vastenavond. In Hindeloopen sprak men van 'goefe', waarvoor men het Oostjutlandse 'guffepott' vergelijkte.

Zie: Nieuw Frl. (5.2.1949).

ROMMERTS, Obbe (Lwd. 20.12.1835-3.12.1902). Een pionier der Fr. arbeidersbeweging, oprichter der eerste Fr. werkliedenvereniging (1870). Gedurende 29 jaar directeur van de Coöp. Handelsdrukkerij te Lwd. Drukker, uitgever, redacteur der 'Fr. Courant'.

Zie: N.B.W. X, 832; Leeuw. Cour. (4.12.1902).

R.O.N., z Regionale Omroep Noord.

RONDE SCHOORSTEEN, De. Boerderij (herbouwd ca. 1925) tussen Rauwerd en Roordahuizum niet rondgemetselde schoorsteen.

De hieraan verbonden overlevering houdt geen verband met de naam: een daar wonende jonker hielp een arme jongen met wat geld en wilde dat niet terug hebben, toen deze later in Amsterdam een mooie winkel bezat.

ROODBAARD, Lucas Pieter, tuinarchitect (Rolde 20.1.1782-Lwd. 23.5.1851). Werkte in Groningen, Drente en vooral in Frl.

Wrk.: Verandering Prinsentuin* (1822); aanleg Oostersingel (1826); begraafplaats Spanjaardslaan (1830); W. deel Prinsentuin

(1841) (tekeningen in Gem. Arch. Lwd.); buitenplaats 'Middelstein' te Midlum (1831) (voor B. v. Loon, die als blijk van waardering een zilveren tabaksdoos met inscriptie schonk, thans in het Fr. Museum); Vijversburg*; Staniastate*; De Klinze*; Vogelsanghstate*, Veenklooster; Ontwijk*; Oranjewoud* ('tekening in Fr. Museum).

Zie: Leeuw. Cour. (21.12.1940; 14.5.1957); Floralia (15.7.1942).

ROOBBORST (Fr.: *reaboarstke*). Broedvogel meest op zandgrond, 's winters overal, vooral ook bij woningen.

ROODHUIS (Fr.: *Reahûs*). Dorp in Hennaarderadeel, tot 1956 buurschap onder Oosterend, aan de Slachtedijk en de Franekervaart (235 inw.). Veeteelt. R.k. kerk en lagere school. De oorsprong van *R.* was een boerderij met rood pannendak, sinds 1639 genoemd als kern van een r.k. statie, z Sanlaansterzijl.

Zie: Leeuw. Cour. (29.3.1899).

ROODKERK (Fr.: *Readtsjerk*, naar de kleur der kerk). Dorp in Dantumadeel (332 inw.) op de grens van de Trynwalden. Kerkelijk gecombineerd met Oudkerk. Tufstenen kerk uit 12de eeuw. In de nabijheid het natuurreservaat Het Buitenveld*.

Zie: Hepkema Memories, 90.

ROOK, Lourens de, koördirigent (Lemmer 1.3.1884—13.5.1952). Behaalde met de gemengde zangvereniging 'Excelsior' te Lemmer vele successen. Een der tien zoons uit het muzikale gezin van Klaas de *R.* Sr., van wie o.m. Jan en Poppe koördirectie beoefenden, Carellid werd van het Concertgebouworkest en Klaas Jr. oprichter en eerste dirigent van het Twents Philharmonisch Orkest was.

Zie: Leeuw. Cour. (17.5.1952).

ROOMS-KATHOLIEKEN. Geschiedenis. Na 1580 waren nog velen r.k., maar alle godsdienst oefeningen waren verboden (z Herv. kerk), zodat slechts enkele geestelijken in het geheim zielzorg durfden uitoefenen. Hier en daar gaven leken godsdienstonderwijs. Ondanks de plakkatens* nam het aantal priesters toe: 16 in 1622, 27 in 1663, 31 op 29 staties* in 1699. z Geestelijkheid.

Ook de omstandigheden werden gunstiger voor hen: op Ameland bestonden twee kerken; verschillende steden en grietenijen lieten veel toe, zodat na 1687 geen algemene vervolging meer voorkwam, wel kleine uitbarstingen (o.a. met Sint-Jansdag 1734, z Plakkaten). De 18de eeuw bracht wettelijke erkenning: eerst van de armbesturen (1755), toen van de staties (1776), maar samen met voorschriften over toelating van priesters e.d. Bovendien bleef onder de Republiek de politiek-maatschappelijke achterstelling, zodat r.k. adel en patriciaat, in de 17de eeuw als gastheren en voor geldelijke steun zo belangrijk, geleidelijk overgingen of uitstierven. Dragend element werden zo de eigenerfde boeren en de handel drijvend e middenstand. De r.k. burgerij sloot zich ten dele bij de patriotten* aan en speelde in de eerste jaren van de Bataafse Republiek een rol; daarna trok zij zich terug.

Typerend zou men de waterstaatkkerkjes kunnen noemen: bescheiden van buiten, eenvoudig van binnen met hier en daar een jubelend accent (z Kerkbouw). Het r.k. aandeel in de bevolking daalde voortdurend, vooral door migratie*, al kwam tegelijk een belangrijk Westfaals element binnen, z Fyndoecks-, Lapkepoep.

Wel werd de organisatie beter: de staties werden 1855 parochies*, de eerste kloosters* ontstonden, weldra begon de politieke organisatie, gevolgd door een eigen wordt de confessionele groepsorganisatie onderbroken door interconfessionele vormen, z Diaspora, Katholieke Volks Partij, Kloosters. O., H.; G., W.

Zie: W. Goddijn, Kath. minderheid en prot. dominant (Assen 1957); Repert., 403-405, 411.

ROOMSK FRYSK BOUN, It. Opgericht 1917, leiders T. Brandsma* en Alb. C. Doodkorte*. Gezien het feit dat van de 7,3 pct. roomskatholieken onder de Friezen meer dan de helft in de niet Fr. sprekende steden woont, is een ledental van 1351 hoog te noemen (eind 1957).

Het *R.F.B.*, ijverde met de andere Fr. verenigingen voor Fr. onderwijs, toneel, Frysk* en Frij enz., zorgde voor een *Fr. Sneinmissael* en een *Fr. Tsjerkeboek*. De Gaasterlanddagen trekken steeds meer. Organen: 'For* Roomsk Fryslân', later 'De Katholike* Fries' en een Fr. rubriek in 'Ons* Noorden'. Vooraanstaande figuren verder o.a. wijlen A. Witteveen*, pater Halvard Hetteema.

Zie: Jubileumútjefte *R.F.B.* 1917-47 (1947); De Katholike Fries (1957), no. 4.

ROORDA. Naam van drie hoofdelingengeslachten te Tjummarum, Menaldum, Kubaard en Genum, wrsch. alle in de 18de eeuw uitgestorven, en van enkele nog bloeiende boerengeslachten.

Zie: Stb. I, 308; II, 207; R. S. Roorda, Het R.-Keizerboek (1955), vooral over de R.'s uit Ternaard, Stiens en Britsum.

—, **Andreas**, hoogleraar (?—1626). Doceerde logica te Franeker (1611), rentmeester-generaal van de domeinen en Het Bildt (1621).

Zie: Galama, Wijsg. Onderwijs, 47-48.

—, **Gerrit**, aannemer (Terwispel 4.9.1890-). Links-socialistisch voorman uit Opsterland. Lid C.P.N. (1920). Raadslid van Opsterland en lid Prov. Staten (1927). Brak met de communisten in 1949 en werd leider van de Socialistische Unie.

Zie: Fr. Koerier (2.9.1952).

—, **Jacob**, jurist (Lwd. 1.6.1802-Den Bosch 22.12. 1834). Fel Frisiast*, werkte mee aan Fr. Jierboekjen*. Stierf als eerste luitenant der Vriesche schutterij in de Belgische opstand.

—, **Karel**, politicus (Venlo? 1530/31-Lwd.? 10.11.1601). Na 1550 voortzetter van de Fr. nationale traditie van Jancko Douwama* en Syds Tjaerda* (z Vrijheid). Medestander van Doecke Martena*. Zoals Willem* Lodewijk voor de Uniebelangen, waakte R. voor de Fr. privileges. Jarenlang afgevaardigde van Frl. ter generaliteit.

Streng calvinist, tegen de Religievrede*, voor de Unie* van Utrecht. Verzette zich tegen de Keulse vredesonderhandelingen (z Albada, A.); met Oldenbarnevelt tegen Leicester en diens partijgenoot H. Aysma*. Een der machtigste figuren in Frl. (1584-87). Kort daarna (1592) in openlijk conflict met Willem Lodewijk (o.a. over de bezetting van Hasselt, z Isbrandi, E.). Toen R. deze strijd verloor, was zijn rol uitgespeeld. Schreef 1591 een verloren gegaan werk *Rudimenta religionis Christianae, Hebraice, Graece et Latine*.

Zie: G. Kramer, Het leven van K. R. (Assen 1951); Repert., 270.

—, **Reinder** Sierks, inspecteur verzekeringsmaatschappij (Britsum 15.4.1894-). Sedert W.O. II vooral op genealogisch terrein werkzaam. Schreef hierover vele artikelen en boeken. Actief lid Kr.* Fr. Selskip, voorzitter Kr.* Fr. Folksbibliteek.

Zie: It Roorda-Keizerboek, met bibl. (1955); Leeuw. Cour. (22.1. 1952; 10.7.1954).

ROORDAHUIZUM (Fr.: *Roordahuzum*, *Readhuzum*, uit geslachtsnaam Roorda en huizen). Dorp in Idaarderadeel, O. van de straatweg Lwd.—Zwolle (817 inw.). Herv. kerk, ten dele 15de-eeuws, met recente toren; openbare lagere school en lagere landbouwschool.

Van een pastoor van R. uit de 15de eeuw enige Oudfr. huwelijks toespraken (in handschrift te Bazel, uitgegeven 1957). Onder R. de bekende herberg *De drie romers*, de boerderij *De ronde* schoorsteen* en, bij Tsynzerburen, het *Stimhûs*, herinnering aan een stemhuisje* uit de 18de eeuw. R. is met nieuwland* het enige dorp in Idaarderadeel in de vroegere Middelzee.

Zie: Hepkema Memories, 302; Reg. Leeuw. Cour., 56.

ROOS (Fr.: *roas*). Hond-R. vooral algemeen in het Drentse* district en op de eilanden. Ook wel op klei. Hegge-R. vooral bekend uit het zuiden der pro v. en van Schiermonnikoog.

Alleen op Vlieland de zeldzame *Rosa coriifolia*. Duin-R. veel op de eilanden (op Schiermonnikoog weinig). Daar ook bottel-R. en egelantier, die tevens bij Twizel worden gevonden. De egelantier ook verder in het zuiden. De rimpel-R. op de eilanden en een vorm van deze R. vaak verwilderd in hagen, vooral in de Wouden. Vilt-R. in de buurt van Oldeberkoop.

ROOS, Sjoerd Hendrik de, graficus (Drachten 14.9. 1877—). Als artistiek medewerker verbonden aan de lettergieterij Amsterdam (1907-42). Een van Nederlands beste letterontwerpers. Bekend werden o.m. de 'Hollandse Mediaeval' (1912), de 'Erasmus' (1923), de 'Libra' (1938), en 'De Roos Romein en Cursief' (1947). Zijn open initiaal is in dit boek gebruikt.

Zie: A. A. M. Stols, Het werk van S. H. de R. (1943); G. Knuttel Wzn., De letter als kunstwerk (1951).

ROOTH, Erik Gustav Teodor, Zweeds filoloog (Degerfors 22.4.1889-). Hoogl. te Lund, interesseerde zich voor het Platduits en voor het Fr. Wrk.: Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung

LIV (1929); Nordfriesische Streifzüge, laut- und wortgeographische Studien (Lund-Leipzig 1929); Festschrift für C. Borchling (Neu-münster 1932); Vetenskapsocietetens Lund Arsbok (1932); Niederdeutsche Mitteilungen VIII (1952); XI (1955); Nordsee germanische Beiträge (Lund 1957).

ROPPESEKKERSGILD. Het gilde der ambtenaren, die het recht pachtten om plaatselijke directe belastingen te heffen; door hun knevelarijen hebben ze het pachttersoproer* van 1748 veroorzaakt. Een 'ropsek' is een inhalig persoon.

ROPTA, Van. Hoofdelingengeslacht te Metslawier. Uitgestorven 1581, waarna *R.*-state aan het geslacht Sternsee* kwam. Te Metslawier nog de *Kopster moune* (molen).

Zie: Stb. I, 315; II, 212.

—, **Worp**, 13de-eeuws Fr. edelman uit Metslawier (?-1302). Leefde in vete met Jucke Helbada (1297). De twist van deze geslachten behandelt Ocko Schar-lensis* uitvoerig en is het onderwerp van A. M. Wybenga*'s *It Soenhûs* (1937).

Zie: V.A. (1885), 190-194.

ROPTAZIJL (Fr.: *Roptasyl*), *a. pro v.* stroomsluis N. van Harlingen in de Vijfdelendijk. Voor het eerst genoemd in 1424; beheer achtereenvolgens bij Franekeradeel, particulieren, Harlingen; sinds 1884, toen de sluis geheel vernieuwd werd, bij de prov. *b.* buurschap bij de sluis, onder Winaldum.

Zie: Jaarsma, Zeeweringen, 145.

RORIK, Deense prins. Kreeg na 840 macht in Dore-stad*, probeerde dit ook in Frl. Vormde nog geen vast rijk, ging meermalen naar Denemarken terug. Bracht misschien Friezen naar Noordfrl.* z Noormannen.

ROSAEUS, David Anguilla. Werd 1648 hoogl. in vreemde talen te Franeker, is 1649 wegens slecht gedrag ontslagen.

Zie: Boeles I, 2de dl., 198-200.

ROSSUM, Maarten van, legeraanvoerder (Zaltbommel 1478-Antwerpen? 7.6.1555). Sinds 1518 aanvoerder der Geldersen in Frl., stond zelfstandig tegenover Karel* van Egmond en misschien sympathiek jegens J. Douwama* c.s. Opgevolgd door Chr. van Meurs*.

Zie: N.B.W. IX, 886-901.

ROTANMEUBELEN. Afgezien van een nevenbedrijf in Zwaagwesteinde, is de hele Fr. rotanindustrie in Noordwolde* gevestigd. Edema v. d. Tuuk introduceerde er ca. 1870 de huisindustrie van tenen, manden en stoelen, die over het hele land uitgevent werden. Zeer gunstige invloed had de 1908 geopende rietvlechtschool* (pitriet).

Voor na W.O. II schakelde men over op rotan, en met succes. In de werkplaatsen maakt men meubelen (goed van vorm en in elk interieur passend) gedeeltelijk met de hand.

In 1930 had Frl. 37 bedrijven met 161 werkers (van wie 100 in bedrijven boven vijf man); in 1950 41 bedrijven met 391 man.

ROTGANS (Fr.: *rotgoes*). Kleine soort zeezegen.

Op voor- en najaarstrek soms talrijk langs de kust, vooral op de eilanden.

ROTSTERGAAST (Fr.: *Rotstergaest, De Gaest*; in de M.E. Rutnergast: de gaast, geest* van Rottum). Dorp in Haskerland, Z.O. van Rotsterhaule, aan de Tjonger (270 inw.). *R.* had 1315 twee kapellen, één werd parochiekerk; alleen de klokkestoel is gebleven. Openb. lagere school.

ROTSTERHAULE (Fr.: idem; van *Rottum* en Oudfr. *havela*, hoofd(?)). Dorp in Haskerland, N.O. van het Tjeukemeer, aan weg Heerenveen—Echten—Lemmer (835 inw.). In 18de en 19de eeuw is er veel turf gebaggerd. Koekfabriek, wijkgebouw Groene Kruis *R.* — Sint Johannesga; openb. lagere school.

ROTTE, De. Gouds r.k. geslacht; sinds 1738 zijn leden getrouwd in Fr.-Groningse adellijke geslachten. Bewoonden 1786-1832 de, toen afgebroken, Tjaerda-state te Rinsumageest; geadeld 1814.

Zie: Stb. I, 316; II, 213; Ned. Adelsboek (1950), 368.

ROTTEVALLE (Fr.: *de Rottefalle*). Dorp in Smallerland, N. van Drachten (974 inw.). Herv., geref. en doopsgez. kerk; openb. en chr. nat. school. Ontstaan in de 17de eeuw als veenkolonie. Vóór de grenswijziging van 1943 lag *R.* in Achtkarspelen, Tietjerksteradeel en Smallerland (z Grenzen). *R. is* (met Kerkhoven in N.-Brabant) sedert 1953 zgn. *voorbeelddorp**. Tevoren trachtte de rijkslandbouwvoorlichtingsdienst* door demonstratieproef veldjes, voorbeeldpercelen en *voorbeeldbedrijven* de agrarische bedrijfsvoering te verbeteren. Na het voorbeeld *dorp* zijn in 1956 de *streekverbeteringsplannen* opgezet.

R. wordt opgenomen in het streekplan 'De drie gemeenten', waarmee bedoeld is: verbetering van bedrijfsvoering en huishouding in elk bedrijf, de doelmatige samenwerking der bedrijven, en verbetering van het maatschappelijk klimaat. Bedrijfsonderdelen worden gemoderniseerd, ook het woongedeelte. Dit geeft hoger bedrijfsinkomen en meer vrije tijd voor de boerin. Zo worden de levensomstandigheden van het boerengezin beter. In *R.* werken 30 bedrijven aan het dorpsplan mee. Hun vereniging heeft vier vertegenwoordigers in de 'Stichting Voorbeeldcentrum Z.O.-Frl.', het uitvoerende en financierende lichaam, geadviseerd door een 'Raad van Bijstand'. Het aantal deelnemers groeit. Men verwacht het meeste succes bij het streven naar 'vergroting der welvaart en verbetering der levensomstandigheden'. De term *voorbeelddorp* is in zoverre misleidend, dat alleen de boerenbevolking erbij betrokken is.

Zie: Hepkema Memories, 392; Reg. Leeuw. Cour., 56; Repert., 207; Het voorbeelddorp, uitg. Stichting Voorbeeldcentrum Z.O.-Frl. (1953); Het streekverbeteringsplan 'De drie gemeenten', uitg. Rijkslandbouwconsulentenschap voor Z.O.-Frl. te Drachten (1956); Van voorbeelddorp naar streekverbetering - Eindverslag van de voorbeelddorpen *R.* en Kerkhoven, uitg. Directie van de Landbouw (1955).

ROTTIGE MEENTHE. O.K.W.*-reservaat (ruim 72 ha) te Nijetrine, in de Scheenekavel van de

Grote Veenpolder van Weststellingwerf.

Natuurgebied, door verving ontstaan; tussen rietlanden en moerassen het open water van nog niet verlande petgaten. Botanisch, maar vooral faunistisch van grote betekenis. Ree en otter leven hier. De grote vuurvlieder vliegt er. De vogelrijkdom is groot: roerdomp, purperreiger, baardmees, snor en bruine kiekendief.

ROTTUM (Fr.: idem; plaatselijk wel: *Rollen*; in de M.E. Rutna; um*-naam). Dorp in Haskerland, W. van Heerenveen (624 inw.). Klokkestoel herinnert aan voormalige parochiekerk. Openb. lagere school.

ROUCOMA, **Hoyte Stoffels**, schoolmeester (Roordahuizum 1661-Dronrijp 1719). Schreef, gedeeltelijk gedrukte, curieuze kroniek van Dronrijp (1682-1718) (in Rijksarchief, Lwd.). Schrijfproeven van R. in het Fr. Museum.

ROUKEMA, **Roelof**, chirurgijn (? ca. 1669-? ca. 1743). Stadschirurgijn te Lwd. (1712-22). Schreef over medische vraagstukken, o.a. een biografisch woordenboek van medici. Bekend gelegenheidsdichter van 1703-42.

Zie: Wumkes, Paden I, 429-433.

ROUSSEL, Van. Henegouws geslacht, waarvan Jacob en zijn zoon Haye raadsheer waren in het Hof van Frl. (resp. 16de eeuw en 1604-16). Hayes zoons waren allen officier.

Zie: Stb. I, 59; II, 42; N.B.W. II, 1239.

ROUWBORD. In 1795 moesten alle herinneringen aan de adel uit kerken e.d. verwijderd worden. Toch hangen in vele Fr. kerken *R.en*.

De *R.en* zijn versierd met doodssymbolen (doodshoofd en schenkels, uitgedoofde fakkel, zandloper), al naar de stijl van de tijd: de oudste in dambordmodel, aan een hoek opgehangen, zeer sober; latere met beeldhouwde lijsten en veelgoud; de jongste weer strakker. Voor het ophangen van deze borden moest betaald worden. Veel borden te Hogebeintum, Oudega (Smallerland), Driesum, Buitenpost, Ee, Friens, Sweins. Ook enige te Dantumawoude, Hallum, Giekerk, Goutum, Kimsward, Makkum, Sneek, Workum, Wolvega. → Beeldhouwkunst.

ROVERS, **Jacques Adolphe Charles**, classicus (Dordrecht 22.7.1803-Utrecht 5.7.1874). Hoogl. in Griekse en Lat. letterkunde en geschiedenis te Franeker (1826), te Groningen (1843), te Utrecht (1855-73).

Zie: Boeles I, 2de dl., 778-784.

ROZENG, **Meindert**, onderwijzer (Hallum 7.12.1854-Kornjum 19.11.1901). Verzorgde met S. Molenaar* vele Winterjounenocht*-programma's. Deed veel voor de Fr. voordrachtskunst. Schreef zelf stukken.

Zie: Slj. en Rj. (1921), 419-420, 430-431, 480; LH. (1926), 621-624.

ROZENKRANSBROEDERSCHAP.

Gebedsvereniging der dominicanen te Lwd., opgericht 1628. Het register geeft tot 1652 2875 leden met de woonplaats; 1652-1828 enkel namen.

Zie: A.A.U. XXXV (1909), 168-176.

ROZENKRANSJE (Fr.: *roazekranske*). Plant. Op de eilanden en in het oosten op droge zandgrond.

RUBBERVERWERKENDE INDUSTRIE, z Leder, wasdoek-, rubberbedrijven.

RUDOLFSBOEK. Oudfr. (Westerlauwers) rechtsboek, waarin ook sagestof verwerkt is (13de of 14de eeuw). Doet zich voor als een privilege van een keizer Rudolf (van Zwaben?); overgeleverd in de Oudfr. handschriften Codex* Furmerius, Codex* Unia, Druk*, Jus* Municipale.

Zie: H. S. E. Bos- v. d. Heide, Het R. (Assen 1937).

RUGGENBOUW, z Pootaardappelen.

RUIGAHUIZEN (Fr.: *Rûgehuzen*). Streekdorp in Gaasterland, Z.Z.W. van Balk (207 inw.). Veeteelt en landbouw. Ten zuiden de Star Numanbossen, ten oosten de Bremer wildernis. Nog 17de-eeuwse huizen van réfugiés, z Gemeentebossen.

Zie: Hepkema Memories, 495; Leeuw. Cour. (18.5.1929).

RUILVERKAVELING. Het zodanig wijzigen - door onderlinge ruil — van de verkaveling, dat verspreide en afgelegen stukken land samengevoegd en beter bereikbaar worden. Waar dit nodig is, staat het vaak ook slecht met waterbeheersing* en ontsluiting*.

Onderlinge ruil is onvoldoende als de nieuwe kavels* niet beter bereikbaar worden (de *R.s-wet* eist dat elke kavel uitkomt op een openbare weg of eraan grenst, art. 15). Ook moet de kavel behoorlijke afwatering hebben. Daar de boerderijen óf dicht bijeen langs een weg, óf in het dorp liggen, komt men door ruiling nooit tot 'het land om de plaats'. Nieuwe boerderijen, en dus ook waterleiding, elektriciteits- en telefoonleiding daarheen, zijn nodig. Ten slotte is er bij R. de kans om te kleine bedrijven zo te vergroten dat ze rendabel worden (z Saneren). Men krijgt daarvoor grond vrij door: ontginning, vrijwillige aankoop, vertrek van sommigen, bijv. naar de Zuiderzeepolders.

Voor de kosten die dit alles meebrengt, geeft het rijk een aanzienlijke subsidie. De deelnemers dragen de rest van de kosten, verdeeld al naar het belang dat zij bij de werken hebben, meest in de vorm van *R.s-rente*, d.w.z. dat zij 30 jaar lang 5 pct. van het bedrag betalen. Deze ingewikkelde regelingen kunnen niet geheel vrijwillig tot stand komen. De *R.s-wet* (het laatst gewijzigd 1954) geeft regels voor de uitvoering en waarborgt de rechten van eigenaars en pachters.

RUIT (Fr.: *rut*). Plant. *Poel-R*, veel in moerassige streken. Kleine *R.* op Ameland en Schiermonnikoog.

RUITER, Friese. Voorwerp waarmee men 1594 vijandelijke cavalerie tegenhield: een boomstam waardoor vele ijzeren staven met scherpe punten gestoken waren. Dient nu om ingangen te versperren en bestaat uit een 2-4 m lange boomstam op twee Sint-Andrieskruisen met prikkeldraad omwoeld. Heet ook Spaanse *R.* Bij de klaver- en hooioogst worden ook 'ruters' gebruikt.

RUITER, **Jochem de**, politicus (Schoonhoven 22.3.1893-). Was in Frl. bij het onderwijs

werkzaam. Sedert 1946 lid van de Tweede Kamer (C.H.U.).

RUITERSKWARTIER. Straat te Lwd. Heet naar de 'scamele ruters*': armen, bedelaars en landlopers, die hier in de 17de eeuw 's nachts onderdak vonden.

RUNDVEE, Fries. Geschiedenis, Blijkens de vroege export heeft het Fr. R. sedert eeuwen een goede naam.

Het had in de 17de eeuw, wellicht al eerder, de meeste der goede eigenschappen die men het nu toeschrijft, althans de dieren in de beste omstandigheden, nl. in de Greidhoek*. Ca. 1700 had men er 'koeijen ver over de 2 el (1,37 m) lang, met korte halzen, gezonken van borst, gesloten van schoft, met brede ruggen, dik en plat over 't kruis, aangevuld of gezonken van lichaam, fijn van schenkels en hoorns, die regt op hare voeten stonden, met rood en roodbont haar' (ook andere kleuren kwamen voor), dieren die in de 18de eeuw 15-20 l 'schoone en vette Melk' gaven. Door de export naar Holland overheerste dit type ook daar, en na doorvoer evenzeer in O.-Nederland. Wegens veepest* moest men in de 18de eeuw de gedecimeerde Fr. veestapel met vreemd vee aanvullen.

Er wordt wel beweerd dat zo een gemengd ras het beroemde oude vervangen heeft. Hiertegen is aan te voeren dat men zich van vreemd melkvee en gemengde typen zo gauw mogelijk weer ontdoed. Van achteruitgang blijkt niets. Op uniformiteit begon men pas na 1800 te werken, ten slotte ook buiten de Greidhoek.

Zie: Spahr van der Hoek, Fr. landbouw I, 257-270.

Tegenwoordige toestand. Over de hele wereld verspreid dank zij zijn, door selectie in vele generaties verankerde, goede eigenschappen: aanleg tot produktie van veel melk met hoog vetgehalte, vroegrijpheid (gemiddeld begint de produktie met twee jaar), lang produktief zijn door sterke constitutie, groot aanpassingsvermogen (zodat export naar zeer verschillende landen mogelijk is), aanleg tot produktie van zeer goed vlees. De, in vele landen toenemende, behoefte aan voedingsmiddelen van dierlijke oorsprong (door stijgende welvaart) heeft de export van Fr. R. bevorderd.

AANTAL MELK-EN KALFKOEIEN PER GEMEENTE IN MEI 1955

Achtkarspelen	9 421	Leeuwarderadeel	3 961
Ameland	1 718	Lemsterland	10 218
Baarderadeel	6 629	Menaldumadeel	10 649
Barradeel	2 336	Oostdongeradeel	5 553
Het Bildt	2 230	Ooststellingwerf	14 585
Bolsward	812	Opsterland	18 251
Dantumadeel	8 161	Rauwerderhem	3 169
Dokkum	237	Schiermonnikoog	259
Doniawerstal	8 850	Sloten	200
Ferwerderadeel	5 853	Smallingerland	10 160
Franeker	1 121	Sneek	874
Franekeradeel	4 150	Staveren	326
Gaasterland	6 938	Terschelling	926
Harlingen	121	Tietjerksteradeel	13 678
Haskerland	8 478	Utingeradeel	4 972
Heerenveen	12 210	Vlieland	12
Hemelumer	6 507	Westdongeradeel	4 587
Oldeferd			
Hennaarderadeel	5 719	Weststellingwerf	19 134
Hindeloopen	482	Wonseradeel	13 666
Idaarderadeel	5 406	Workum	3 107
Kollumerland	7 061	Wymbritseradeel	14 467

Leeuwarden 5 013 IJlst 660

Het totaal aantal melk- en kalfkoeien in Friesland bedroeg 1955: 253 502 (Nederland: 1 509 502), in mei 1957: 245 683 (in Nederland: 1 488 874).

Zo heeft zich in Frl. een veehouderij ontwikkeld, die behalve op de zuivelfabricage gericht is op verkoop van koeien in de leeftijd der optimale produktie en van fokvee. Daarom houden de boeren meer jongvee aan dan de normale verjonging van de veestapel vereist. De behoefte aan registratie van de goede dieren leidde tot oprichting van het Fr. R. -Stamboek. Dit heeft, in samenwerking met de erkende melkcontrole* (waarbij in 1956 82 pct. van alle Fr. veehouders, en praktisch 100 pct. der F.R.S.-leden is aangesloten) en de Gezondheidsdienst* voor vee, bereikt dat Frl. een (reeds in 1950) t.b.c.-vrije veestapel had, grotendeels geregistreerd naar exterieur, afstamming, melkproduktie (hoeveelheid, vet- en eiwitgehalte). Behalve vele niet-geregistreerde dieren worden jaarlijks ca. 4000 stuks stamboekvee naar andere prov. verkocht (1956 voor ca. f 3 500 000); de export naar het buitenland schommelt van 5000-20 000 dieren per jaar (voor zover uit Frl. bevracht). Verder wordt ook uit andere prov. Fr. vee geëxporteerd. De waarde van de uit Frl. zelf in 1956 geëxporteerde stamboekdieren was ruim / 9 miljoen, vooral naar Duitsland, Italië, Frankrijk, Luxemburg, Malta en Joegoslavië, z Koe, Kunstmatige inseminatieverenigingen.

Fokkerij. Vanouds in Frl. zeer belangrijk, niet slechts voor het in stand houden van eigen veestapel, maar ook voor export. Al in de 14de eeuw ging Fr. R. naar markten in Holland en Vlaanderen, sinds de 15de eeuw vooral naar Holland, dat 1700-50 gemiddeld 30000 stuks uit Frl. betrok. Daarnaast gingen meermalen overschotten naar N.-Duitsland (zo in 1625 naar Holstein, om daar het ras te verbeteren); in tijden van veepest* ook naar Groningen, Gelderland en andere streken, waar men krap zat.

Holland deed weinig aan fokkerij, zodat Frl. al vroeg het fokcentrum was, en belang had bij het bewaren van een uitstekend R.-ras. De Staten bemoeiden zich dan ook in tijden van verslapping der fokkerij met het gebruik van bepaalde stieren en met de aanstelling van een bolleman*. De boeren legden zich niet toe op fokkerij voor export, maar hielden wel rekening met de voortdurende vraag. In voor- en najaar zetten ze zoveel dieren af als ze missen konden. Als Engeland (na 1842), Duitsland, Frankrijk en België Fr. vee nemen, verandert dit en Iet men op de wensen der afnemers; zo ontstaan speciale fokbedrijven, gestimuleerd door het Fr. R-Stamboek, dat de leiding nam in de fokkerij.

Zie: Spahr van der Hoek, Fr. landbouw I.

AANTAL RUNDEREN PER GEMEENTE IN MEI 1955

Achtkarspelen	17 113	Leeuwarderadeel	7 128
Ameland	3 971	Lemsterland	10 218
Baarderadeel	12 438	Menaldumadeel	10 649
Barradeel	4 244	Oostdongeradeel	10 200
Het Bildt	4 523	Ooststellingwerf	26 955
Bolsward	1 621	Opsterland	33 905
Dantumadeel	14 609	Rauwerderhem	6 170
Dokkum	615	Schiermonnikoog	534
Doniawerstal	15 661	Sloten	387
Ferwerderadeel	10 905	Smallingerland	19 074
Franeker	2 085	Sneek	1 500
Franekeradeel	7 652	Staveren	555
Gaasterland	11 753	Terschelling	2 290

Harlingen	259	Tietjerksteradeel	25 539
Haskerland	15 010	Utingeradeel	9 083
Heerenveen	22 069	Vlieland	33
Hemelumer Oldeferd	11 266	Westdongeradeel	8 607
Hennaarderadeel	10 530	Weststellingwerf	34 910
Hindeloopen	866	Wonseradeel	24 351
Idaarderadeel	10 186	Workum	5 451
Kollumerland	13 277	Wymbritseradeel	23 356
Leeuwarden	9 622	IJlst	1 093

Het totaal aantal runderen in Friesland bedroeg in mei 1955 1464263 (Nederland; 2 994 560), in mei 1957: 467 463 (in Nederland: 3 097223).

Het Friesch Rundvee Stamboek (F.R.S.). Vereniging voor het aanleggen, bijhouden en in druk geven van stamregisters van uitmuntend, aan de leden toebehorend en in Frl. gehouden, *R.* van Fr. ras. Opgericht 1.5.1879 in 'De Drie Romers' te Roordahuizum, o.a. door E. Jongsma*, D. v. Konijnenburg*, K. N. Kuperus en A. v. Harinxma thoe Slooten; ledental 1957 ca- 6200.

Na 1850 was er vraag naar Fr. fokvee (zie boven), vooral uit Amerika. De kopers zagen graag de eigenschappen van het vee op een of andere manier gegarandeerd, de verkopers inden graag een maximale prijs. Aan beide verlangens wilde het F.R.S. tegemoet komen. Ook hoopte men door een stamboek stelselmatiger veredeling van het ras te bevorderen. De werkkring werd tot Frl. beperkt. Het F.R.S. registreert en selecteert. Exterieur, afstamming, gezondheid, opbrengstfactoren zijn bij de registratie betrokken. Er zijn vier registers: stamboek voor stieren, stamboek voor koeien, hulpboek voor koeien, fokboek. Het fokboek garandeert de afstamming: slechts kalveren van geregistreerde ouders worden opgenomen. Voor het hulpboek gelden alleen eisen omtrent exterieur, niet omtrent afstamming. Zo kunnen beginnende fokkers een stamboekbeslag opbouwen uit eigen koeien en stamboekstieren. Het stamboek stelt geen eisen omtrent produktie, maar registreert produktiegegevens, verzameld door de controleverenigingen. De verhoging van het vetgehalte der melk van 3 tot ruim 4 pct. berust op selectie door de leden met behulp van deze gegevens. In de lactatieperiode 1956-57 was de gemiddelde opbrengst der ruim 70 000 geregistreerde melkkoeien ruim 4400 kg met een vetgehalte van 4,03 pct. In 1918 werd voor de t.b.c.-bestrijding een veterinaire adviseur aangesteld. In 1919 is in samenwerking met de Bond van coöp. zuivelfabrieken (2 Zuivelfbond) een Gezondheidsdienst* voor vee opgericht.

Het F.R.S. organiseert in voor- en najaar een centrale stierenkeuring te Lwd. (jubileumkeuringen 1949, 1954). Plaatselijke keuringen organiseren de boerenstandsorganisaties. Voor koeien bestaat het predikaat 'preferente stammoeder' bij hoge exterieur- en produktiekwaliteiten van haar en haar afstammelingen. Een door het rijk ingestelde commissie voor de veefokkerij in Frl. onderzoekt stieren op nakomelingen (o.a. wat betreft exterieur en produktie), met medewerking van het F.R.S., wat kan leiden tot toekenning van het predikaat 'preferent'. Ca. 40 pct. Van alle Fr. *R.*-houders is bij het F.R.S. aangesloten. Z Ús mem. S. v.d. H., J. J.; D., J. M.; H., G.

RUNENSCHRIFT. Oudgermaans schrift op allerlei voorwerpen uit de terpen (*rune*, geheimzinnig gefluister, vgl. Fr.: *reuntsje*). De runetekens, met verticale en schuine rechte lijnen, werden geritst. Eerst in hout (vaak taxushout), later ook op metaal en steen.

Het *R.* komt wrsch. uit N.-Italië. Het heeft vaak magische betekenis (vgl. Edda). Tacitus spreekt al van 'notae'. Het *R.* is belangrijk voor de taalkunde en de kennis van de religie. In Frl. en Groningen zijn tot nog toe 13 voorwerpen voor de dag gekomen, o.a. de gouden Hadamunt, het zwaardje van Arum, een magisch staafje uit Britsum, een amulet uit Winaldum, een plaatje uit Hitsum, een kamfoedraal uit Ferwerd, e en bracteaat uit Hitsum, een zwaardgevest uit Westeremden.

De ouderdom van het *R.* is onzeker. Na de kerstening houdt het op. Alleen over het zwaardje van Arum zijn ca. 35 publikaties verschenen. Het *R.* kent drie alfabetten (met 24, 28 en 33 tekens).

Zie: Boeles II, 338-359; W. J. Buma, Frl.s runeninscripties (Groningen 1957); Repert., 348.

RUNGIUS, Johannes Cunradus, classicus (Cappel, Duitsland, 22.1.1686-Franeker 17.1.1723). Conrector te Nijmegen (1710), hoogl. in geschiedenis, welsprekendheid en Latijn te Harderwijk (1713), te Franeker (1721).

Zie: Boeles I, 2de dl., 398-399.

RUPPIA (Fr.: *bearzeflach*). Plant. Beide soorten komen vlakbij de zilte kust en op de eilanden weinig voor.

RUPSKLAVER (Fr.: *hopperupklaver*). Plant. Algemeen op grazige plaatsen, vooral op klei. Lucerne verwildert dikwijls. Sikkelklaver langs spoorlijnen. Andere soorten op adventiefterreinen.

RUS (Fr.: *rusk*). Plant. *Zee-R.*, en Noordse *R.* alleen op de eilanden. Zeegroene *R.* zeldzaam, pit-*R.* en biezenknoppen zeer algemeen. Trek-*R.* in het oosten op het zand en op de eilanden. Tengere *R.* is op veel plaatsen langs wegen en paden doorgedrongen. Platte *R.* en ronde *R.* vooral op de klei.

Greppel-*R.*, overal zeer algemeen, op de eilanden een aparte zilte vorm. Moeras-*R.*, vrij veel langs poelen in zandstreken. Kop-*R.* alleen bekend van Terschelling en de dwerg-*R.*, bovendien van Vlieland. Padde-*R.* nog vrij algemeen in het moerasgebied. Bos-*R.* in het oosten op zandgrond. Water-*R.*, overal algemeen, duin-*R.*, slechts op de eilanden.

RUSTICUS, Jacob, schilder, graficus en beeldhouwer (Buitenpost 31.3.1913—). Woont te Buitenpost. Lessen van J. Kloek en H. Dijkstra.

RUTER. Iemand die uit 'ruten en roven' gaat; vandaar in late M.E.: (wonnen) *R.*, (meestal militaire) knecht van een hoofdeling*, voor wie de hoofdeling strafrechtelijk aansprakelijk is, en die meestal bij hem inwoont. In Groningen "was de gebruikelijke naam wonir". Daarnaast de 'scamel *R.*', een niet-huisman* zonder stemrecht en met een geringer weergeld dan de huisman (bijv. boerenarbeider, keuter, schoolmeester), z

Ruiterskwartier.

Zie: A. S. de Blécourt, Oldambt en Ommelanden (Assen 1935), 41-49; J. Brouwer, Thet autentica riocht (Assen 1941), 205-206; I. H. Gosses, Verspreide geschriften (Groningen 1946), 418-421.

RUTGERS, Johanna Frederike ('Frederike fen Hallum'), evangeliste (Kolham 2.6.1846-Hallum 22.5. 1930). Jongste dochter van de Hallumer predikant S. J. R. Richtte ca. 1870 een zondagsschool op en trachtte het Fr. kind in het Fr. te benaderen. Gaf uit *Sangkjes for de Bern* en *Memmeboekje for lytse bern*. Te Lwd. legde zij mee de grondslag voor het diaconessenhuis. Ook werk voor de reclassering.

Zie: (P. de Clercq) It Fr. wirk fen J. F. R. (1924); Slj. en Rj. (des. 1939); Frl. Jierb. (1941), 103-116.

RUWERSMA, Wessel Pieter, schilder (Kollum 1750-Buitenpost 1827), Leermeester van W. B. v. d. Kooi* en Alb. G. Swart. Portret- en landschapschilder.

RUYVEN, Dirk van, beroepsspion (Den Haag 1617—?). Sedert 1651 in dienst van stadhouder Willem* Frederik, die oppositie voerde tegen Joh. de Witt. Werd 1655 voor tien jaar wegens landverraad uit Holland, Zeeland, Utrecht en Frl. gebannen, maar verbleef van 1661-65 te Lwd. Ook hier veroordeeld (1667), maar was vóór het vonnis reeds gevlucht.

Zie: Leeuw. Cour. (12.6.1951).

RIJD, z Ried.

RIJK. Bestuurstaak. Een speciaal karakter draagt de R-s-bestuurstaak in Frl. niet. Een verschilpunt met andere provincies ligt in de functie der Fr. taal in het openbare leven (onderwijs, rechtsverkeer, enz.: wetten van 20.5.1955, Stbl. 225, en 11.5.1956, Stbl. 242). Ook hangen de R.s-subsidies aan de Fr. Akademy* en de Prov.* Fr. Onderwijsraad met het bijzondere karakter van de Fr. cultuur samen, z Gemeente, Provincie.

RIJKSARCHIVARIS. Tot 1886 had Frl. alleen prov. archivariissen: J. v. Leeuwen* (1840-57), T. R. Dijkstra* (1858-62), E. Verwijs* (1862-68), G. Colmjon* (1868-84). -Daarna komen er R.en die tegelijk prov. bibliothecaris zijn: J. L. Berns* (1886-1921), H. A. Poelman* (1921-24). Sedert 1924 zijn de functies gesplitst. Als R. treden op S. A. Waller Zeper* (1924-(35)38), A. L. Heerma v. Voss* (1938-48) en M. P. v. Buijtenen* (1949-). z Archiefwezen; Bibliotheek, Prov.

Zie: De Rijksarchieven in Ned. (Den Haag 1953) 231 e.v.

RIJKSLANDBOUWVOORLICHTINGSDIENST (afk. R.L.V.). Geheel der afdelingen van het ministerie van Landbouw, belast met de voorlichting aan agrariërs, het onderzoek op agrarisch gebied en administratie en uitvoering in dezen. Een staatscommissie, ingesteld 1886 tot onderzoek van de situatie in de landbouw, en om voorstellen te doen tot verbetering, beval voorlichting aan de boeren en landbouwonderwijs

aan.

Daarop zijn rijkslandbouwlerearen, later geheten rijkslandbouwconsulenten, benoemd. Een verslag over proefnemingen in Frl. verscheen 1893 van de hand van de Drentse rijkslandbouwleraar H.D.S. Hasselman. In 1897 werd tot rijkslandbouwleraar voor Frl., tevens directeur van de nieuwe rijkslandbouwwinterschool te Lwd., benoemd C. R. Brinkman. In 1920 gebeurde hetzelfde voor de Zuidoosthoek (Drachten), en in 1941 voor het zuidwesten (Sneek). Naast de vermeerdering der scholen en de beperking der voorlichtingsgebieden is specialisatie ingetreden: consulenten voor veeteelt, pluimveeteelt, cultuurtechniek, tuinbouw, zuivel, grond- en pachtzaken; verder consulenten in algemene dienst, voor het hele land, bijv. voor boerderijbouw.

In principe wil de R.L.V. elke boer bereiken, hetgeen uitgebreid personeel vraagt. Ook door verenigingen voor bedrijfsvoorlichting zoekt de R.L.V. persoonlijk contact met de boeren. Door proefvelden, het verzamelen van boekhoudkundige gegevens e.d. tracht de R.L.V. zijn taak van onderzoek te volbrengen. Dank zij o.a. de R.L.V. kan de Nederlandse landbouw vergelijking met andere landen inzake opbrengst per ha en kwaliteit met glans doorstaan. Nog steeds geven vele ambtenaren van de R.L.V. les aan landbouwscholen. Er is nauw contact met de boerenstandsorganisaties*. De landbouwbladen* worden door de R.L.V. intensief gebruikt. Sedert 1955 instaat er officieel contact met het agrarische bedrijfsleven in de landelijke en prov. raden voor de landbouwvoorlichting, waarin boeren en arbeiders naast consulenten zitting hebben, z Landbouwonderwijs.

RIJKSNIJVERHEIDSDIENST. Te Lwd. bestaat sinds 1946 een consulentschap voor Frl. van de R. voor technische en organisatorische voorlichting van de nijverheid.

RIJKSONMIDDELBAARHEID. Directe afhankelijkheid van het Duitse of Roomse rijk, voor Frl. in de 13de eeuw vastgelegd in het Karelsprivilege, 30.9.1417 overgenomen door keizer Sigismund (tegen betaling van de huslotha*). Nog van Karel V trachtte Jancko Douwama* erkenning der R. te krijgen. Het woord is een germanisme. Daarom wordt ook van 'rijksnonmiddellijkheid' gesproken.

RIJKSOPVOEDINGSGESTICHT. In de jaren 1919-24 had Lwd. een R., ondergebracht in de gebouwen tussen Harlingerstraatweg, Engelse straat en de Fonteinstraat, waar in W.O. I Engelse krijgsgevangenen hadden gewoond. Opgeheven toen de jeugdcriminaliteit afnam.

RIJKSWATERSTAAT. Zelfstandige dienst, ressorterend onder de minister van Waterstaat, belast met het oppertoezicht over de waterstaat in al haar geledingen, daarnaast met coördinerende en in overleg assisterende functie ten opzichte van lagere organen.

R. heeft tal van wegen, rivieren, kanalen en zeeweringen in beheer en onderhoud en voert nieuwe werken uit (bijv. wegen, de deltawerken). Regionaal gezien is er verdeling in arrondissementen met volledig technisch en administratief apparaat. De arrondissementen worden overkoepeld door directies en voor bijzondere werken geassisteerd door gespecialiseerde directies (bijv. bruggen) die zelf ook vaak bepaalde grote werken uitvoeren. Aan het hoofd staat de generale directie, o.l.v. de directeur generaal. In Frl. vindt men arrondissement Oost met dienstkringen Drachten en Heerenveen en arrondissement West met dienstkringen Harlingen, Sneek en Terschelling. Beide gevestigd te Lwd. waar ook de directie Frl. als hoogste orgaan in Frl. zetelt. Van de voornaamste objecten in Frl., door de *R.* verzorgd, noemen wij rijkswegen¹, kustverdediging op de eilanden, veerdiensten naar Schiermonnikoog en Ameland (beide verpacht).

RIJKSWEGEN. Voor zover wegen van belang zijn voor het doorgaande verkeer zijn ze gebracht op het *R.*-plan. Voor het grootste deel zijn dit ook *R.*, een enkele maal in beheer bij andere instanties. Bij het opzetten van het *R.*-plan werd ook gedacht aan verbindingen die nog niet bestonden of waar men zich tijdelijk met zeer onvoldoende verbindingen moest behelpen. Als gevolg hiervan worden nieuwe wegen gelegd, terwijl bovendien door de toeneming van het verkeer bepaalde delen van het *R.*-plan over grote lengte door nieuwe worden vervangen. Daarnaast heeft Rijkswaterstaat nog verschillende wegen in beheer en onderhoud, buiten het *R.*-plan. → Wegen.

RIJKSWERKPLAATS VOOR VAKONTWIKKELING. Deze stelt mannen boven 18 jaar, die van beroep moeten of willen veranderen, in staat een ander vak te leren. Meestal kan tijdens kosteloze opleiding loondervings- en reiskostenvergoeding worden gegeven.

Opleidingsmogelijkheden in Frl.: machine-, precisie-, constructie-, onderhoudsbankwerken, draaien, lassen, beton-, allroundtimmeren, metselen, tegelzetten, stukadoren, straatmaken, hand- en vakvaardigheid voor landarbeiders en emigranten aan de *R.* te Heerenveen (sinds 1950: capaciteit 105 cursisten), te Lwd. (sinds 1947: 125 cursisten) en te Surhuisterveen (sinds 1949; 65 cursisten). Onderricht is individueel. Inlichtingen bij alle gewestelijke arbeidsbureaus in Frl.

RIJN (Fr.: *Rien*). Waternaam (Oudfr.: *rene*, stroom, waterloop; Gysbert Japicx noemt een stroom *rinwetter*). Komt vrij veel voor (Scharster, Lemster, Oude en Grote *R.*, Rien onder Lutkewierum), z Rien.

Zie: Fr. Plaknammen III, 40-41; Schönfeld, Waternamen, 64-65.

RIJNSBURGERS, z Collegianten.

RYNSCIP. In de 16de eeuw naam voor Keulse aak.

RIJNZIJLTJE. Uitwateringssluys van de Scherwol-derhem in de Rijn, Z. van Bons. Aangelegd in 1615, als waterkering gebruikt tot 1877. Sedert 1920 hier een betonbrug.

RIJP (Fr.: *Ryp*). Veel in plaatsnamen (Dronrijp, Garijp, Hardegarijp, Jutrijp, Weisrijp, Akmarijp, Goingarijp, de Rijp onder Ferwerd). Afleiding onzeker. Gedacht wordt aan Latijn *ripa* (rand, rand aan het water), ook aan een Oudfr. woord, dat losgescheurd stuk, smalle landstrook betekent, z Rige, Streek.

Zie: Fr. Plaknammen I, 72-75; Moerman, 188.

RIJPERAHEM. Oude polder om de gronden binnen de hem 's zomers te beschermen tegen hoog binnenwater.

Omvatte de gronden tussen Oudegaaster Brekken en de hemdijk, ten westen begrensd door de Arkumerhem, ten oosten door de Oudegaaster Schatting. Afwatering door de Hieslumerzijl en door duikers in de Riperdijk.

RIJPERKERK (Fr.: *Ryptsjerk*; kerkbuurt op een rijk of kerk van Ripa, persoonsnaam). Dorp in Tietjerksteradeel (964 inw.). Heeft zich verplaatst van het Z. einde van de Oosterdijk naar de W. gelegen herv. kerk uit 1757. Vroeger veel laagveenderij en eendenkooien, thans veeteelt. School voor chr. volksonderwijs.

Zie: Hepkema Memories, 91; Leeuw. Cour. (15.1.1949); Repert., 207.

RIJPERWEG. Ontsluitingswegen* Tynje-Uilesprong (oud) en Zuidergemaal-Piershem (nieuw) resp. door de Korte en de Lange Rijen.

RIJPERWOUDEN (Fr.: *Riperwâlden*). Streek in Opsterland, O. van Tynje. Z.O. daarvan heet het: De Wouden, z Wouden.

RIJPMMA, Gerben, landschapschilder (Oudega, Wym-britseradeel, 2.9.1878—). Woont te Blauwhuis. Schreef gevoelige natuurlyriek, vertaalde werk van Guido Gezelle. Bloemlezing *Reidsang* (1951).

Zie: Fr. Skrift. I, 14-15, 147-150; II, 312; Repert., 270; De Kath. Fries (aug. 1956); Piebenga (1957), 223.

RIJPMMA, Johannes, melkcontroleur (Oudega, Wym-britseradeel, 22.2.1880-Blauwhuis 24.2.1948). Medeoprichter Roomsk* Fr. Boun (1917), volksschrijver in de trant van Waling Dijkstra*. Humoristische voordrachten.

Zie: Cat. Prov. Bibl., 545-546; Fr. Skrift. I, 14, 145-147; 11, 312; De Kath. Fries (aug. 1956).

RIJS (Fr.: *Rus*), *a.* uithof van de abdij Staveren met een kapel, waarin een beeld van Maria in Fr. kledij. Dit beeld trok vele bedevaarten*. In de 15de eeuw woonplaats van de abt; na verwoesting door Ige Galama* in 1495 gesloopt voor opbouw te Hemelum. *b.* dorp in Gaasterland, aan weg Oudemirdum-Hemelum, ook verspreide boerderijen (353 inw.). In 19de en 20ste eeuw door ontginning van buurschap tot dorp gegroeid. Veeteelt. Toerisme. Op de plaats van een oud slot staat nu een moderne villa 'Huize *R.*'. De naam Van Swinderen* hieraan verbonden.

Rijsterbos. Strekt zich uit van de weg Staveren—Oudemirdum tot de kust, die langs het Zeelaantje of de Freulesingel kan worden bereikt. Tussen deze

laantjes het Mirnser* klif.

Het bos (ruim 163 ha) is uit het laatst van de 17de eeuw, toen de heer De Ruyter de Wildt - wrsch. op heide - een begin met de aanleg liet maken. Later was het bezit van de familie Van Swinderen*, sedert 1941 van It Fr. Gea*, die voor het beheer een stichting in het leven riep. Deze streeft ernaar het bos, dat in 1941 grotendeels uit hakhout bestond, te hervormen in gemengd opgaand bos. Eik en berk nemen er een grote plaats in naast Japanse lariks, douglasspar, zilverspar en fijnspar. De zeer afwisselende samenstelling geeft het bos bijzondere bekooring. Het trekt jaarlijks 30 000 à 40 000 bezoekers.

Zie: Hepkema Memories, 497; V.A. (1898), 98; Repert., 207.

RIJSBES (Fr.: *glop*). Plant. Alleen op enkele eilanden ; misschien aangebracht door vogels.

RIJSWIJK, Johannes Wilhelmus van, priester (Lwd. 27.1.1733—10.7.1806). Pastoor van Roodhuis (1759), te Harlingen (1786-91), sedert ambteloos. Trad te Harlingen veel op in de volksociëteit; plaatsvervangend representant in de Staten (1795), vervanger van Simon Stijl* als lid van de Nationale Vergadering (1796-97), waar hij streed voor afschaffing der staatskerk en gelijkstelling der godsdiensten, maar overigens gematigd optrad, z Patriotten.

Zie: N.B.W. III. 1118.

RIJTUIGEN, z Wagentypen.

RIJVERENIGINGEN (Fr. Bond van de Kon. Ned. federatie van landelijke *R.*). Opgericht 29.1.1937 te Lwd.; één der acht prov. bonden. Wil de belangen van de paardesport, en die van de aangesloten verenigingen in het bijzonder, bevorderen, en de onderlinge band tussen de ruiters versterken. De bond regelt dressuur-, spring- en menwedstrijden in de prov. Er zijn 20 aangesloten *R.* met samen ruim 300 leden, z Paard.